NEIL FAULKNER

MARKSİZM PENCERESİNDEN DÜNYA TARİHİ

Marksist Dünya Tarihi

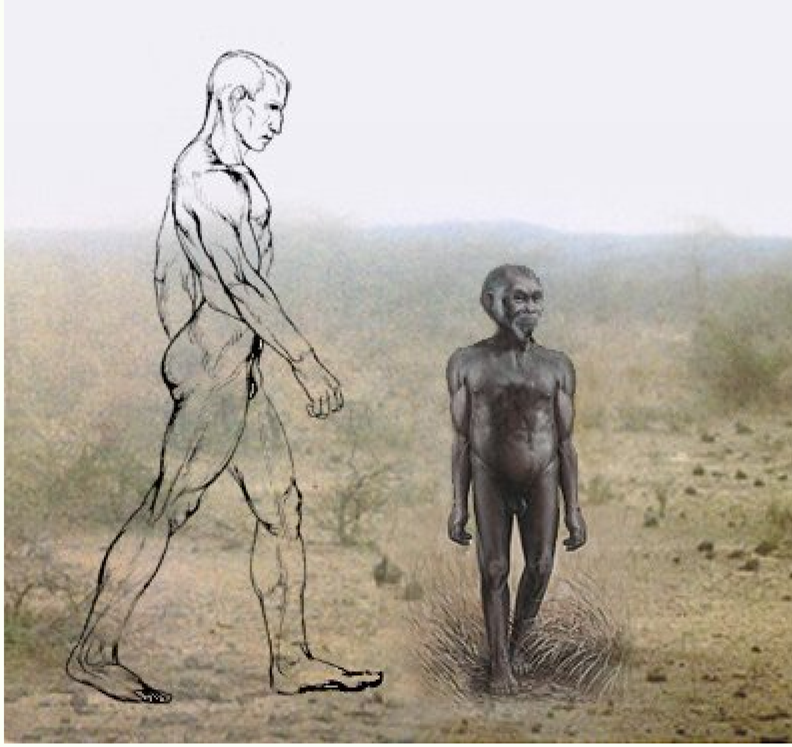
NEIL FAULKNER

çeviren: Erkan Çınar

özgün adı: A Marxist History of the World
Yayıncı: gercegingunlugu.blogspot.com.tr/

COUNTERFIRE.ORG SITESI YAYIN KURULU ÜYESI VE ARKEOLOG NEIL FAULKNER’IN 2010 YILINDAN BU YANA SÜRDÜRDÜĞÜ VE 100. BÖLÜMÜNE ULAŞTIĞI “DÜNYA TARİHİ" YAZI DİZİSİNİ, TÜRKÇE ÇEVİRİSİYLE YAYIMLIYORUZ.

Bölüm 1: Hominid Devrimi

Arkaik maymunun yeni bir formu, 3.2 milyon yıl önce Etiyopya'daki Afar Çöküntüsü'nde gezinmişti: Australopithecus afarensis ("Afar'ın Güney Maymunu" anlamına gelir). 1974 yılında antropologlar, "australopithecine"in 47 adet fosil kemiğini ortaya çıkardılar –tam bir iskeletin yüzde 40'ı.

İnce "narin" yapısında, bunun bir kadın olduğuna hükmettiler ve "Lucy" adını verdiler (her ne kadar erkek olabilse de).

Boyu sadece 1.1 metre, ağırlığı ise 29 kg. civarındaydı ve öldüğünde muhtemelen 20 yaşındaydı. Küçük boyutu, kısa bacakları, uzun kolları ve ufak kafatası nedeniyle, Lucy daha çok bugünkü şempanzeye benziyor olacaktı.

Ancak çok önemli bir fark vardı: Lucy dik yürüyordu. Leğen kemiğinin ve bacaklarının şekli, -ve türün bir başka üyesinin yakın bir mesafede bulunan diz eklemi- makul şüphenin ötesinde bunu kanıtladı.

Lucy muhtemelen, meyveler, kabuklu yemişler, tohumlar, yumurtalar ve başka gıda maddeleri toplamak için arazide gezinen küçük bir toplayıcı topluluğun üyesiydi.

İklim değişikliği ormanları azaltıp bozkırlar yaratınca, doğal seleksiyon, gıda ararken daha büyük mesafelere yayılabilen türü avantajlı kıldı.

Ama Lucy'nin "bipedalizm"i (iki ayak üstünde yürüme) devrimsel sonuçlara sahipti. Bu durum, alet yapımı ve başka çalışma türleri için kolları serbest bıraktı. Dolayısıyla bu, doğal seleksiyonu daha büyük beyin kapasitesi lehine destekledi.

Evrimsel değişimin kuvvetli diyalektiği harekete geçti: el ve beyin, emek ve zihin gücü, beceri ve düşünce, doruk noktası günümüz insanı olan patlayıcı etkileşime başladı.

Lucy'nin kendisinin alet yapıp yapmadığını bilmiyoruz. Ondan ya da arkadaşlarından kalanlarla birlikte hiçbir alet bulunmadı. Ancak 2.5 milyon yıl önce, Lucy'nin soyundan gelenler kesinlikle bunları yaptı. Kabaca yontulmuş çakıllardan yapılmış kesici aletler, alet yapımı davranışıyla tanımlanan yeni bir türü soyunun arkeolojik izlenimini yansıtıyor: hominidler. Kavramsal düşünmeyi, ileriye dönük planlamayı ve el becerisini cisimleştiren aletler.

Hominidler, zihinsel gücün kullanımını ve kaynaklarından daha verimli faydalanmak amacıyla doğayı değiştirme becerisini ortaya çıkardılar. Diğer hayvanlar doğa ne verirse onu aldı. Hominidler, kendilerinden önceki australopithecineler gibi Afrika'da ortaya çıktılar ve 1.5 milyon yıl kadar büyük oranda kaldıkları yer burası oldu.

Karadeniz kıyısında, Gürcistan'da 1.5 milyon yıl öncesinden kalmış fosil bulunsa da, bu, Batı Asya'ya yönelik sadece kısa bir akını gösteriyor.

Bir arkaik insan türünün –Homo Erectus-, Güney ve Doğa Asya'da koloni kurmak üzere Afrika'dan göç etmesi 1 milyon yıldan daha öncesine dayanmıyor. Daha sonrasında, daha gelişmiş bir hominid - Homo Heidelbergensis- Batı Asya ve Avrupa'nın çoğuna yerleşti. Ancak nüfusları az ve değişkendi. Hominidler, 2.5 milyon yıl önce başlayan Buzul Çağı varlıklarıdır.

Buzul Çağı iklimi, soğuk "buzul devri"nden, nispeten sıcak "buzul arası devrine" kadar değişkenlik gösterir biçimde devingendir. Halen buzul arası devrinde yaşıyoruz, fakat 20 bin yıl önce buzul devrinin ortasıydı. Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika'nın çoğu, 2.5 mil kalınlığa kadar buz ile kaplıydı. Kışlar 9 ay sürer ve sıcaklık haftalarca -20 derecenin altında olurdu.

İlk hominidler soğuğa adapte olmadığından, sıcak periyotlarda kuzeye göç ettiler ve buzul devri geliştiğinde güneye döndüler. Örneğin en az 700 bin yıl önce, ilk olarak Britanya'ya ayak bastılar, ancak sonrasında en az sekiz kez gidip geldiler.

Britanya'da muhtemelen Eski Taş Çağı'nın (M.Ö. 700.000-10.000) sadece yüzde 20'si kadar bir süre kalındı. Homo heidelbergensis, hayvanlar kaynakların zengin ve çeşitli olduğu yaşamaya elverişli bir deniz kıyısına sahipmiş gibi görünüyorlar. Standart aletleri ya "Acheulian" el baltası (esasen doğrayıcı bir alet) ya da "Clactonian" parçasıydı (bir kesici). Bu genel amaçlı aletler, ihtiyaç oldukça topluca üretildi.

Sussex şehrinin Boxgrove köyündeki kazılar, 500 bin yıl kadar öncesinden kalma 300 el baltasını ortaya çıkardı. Bunlar sonradan bozkır benzeri kıyı ovası olan yerde at, geyik, gergedan kesmek için kullanılmıştı. Oysaki son buzullaşma esnasında büyük çapta geri çekilme olmamıştı.

Homo neanderthalensis, 200 bin yıl önce Avrupa'da ve Batı Asya'da Homo heidelbergensis haricinde evrimleşen soğuğa uyumlu bir hominid idi.

Neandertalin adaptasyonu hem biyolojik, hem kültüreldi. Büyük kafaları, iri burunları, kalın kaşları, alçak alınları, kısa çene gelişimi ve kısa, tıknaz ev

güçlü yapılı vücutları ile Neandertaller, ortalama ısının -10 dereceye kadar düştüğü kışlarda hayatta kalmak için tasarlanmıştır.

Ancak kültür çok önemliydi. Ve bu beyin gücü ile ilişkiliydi. Hominid beyinleri daha büyük hale gelmişti.

Bu karakteristik ayrım önemli bir konudur. Beyin dokusu diğer çeşitlerden daha maliyetlidir.

Beyinlerimizin ağırlığı, vücut ağırlığımızın yüzde 2'si civarındadır, fakat besinlerden sağlanan enerjinin yüzde 20'sinden daha azını tüketmez.

Ve beyin, kadınlara daha fazla ağrı ve risk yükler, bebek ölüm oranını önemli ölçüde arttırır.

Bunun nedeni, doğum sırasında büyük bir kafatasının, dik yürümeye adapte olmuş bir hayvana büyük bir zorluk getirmesidir. Ancak avantajları da vardı.

Büyük beyinler, günümüz insanının genellikle 150 kadar başka insanla karmaşık toplumsal ilişkiler kurmasına ve sürdürmesine olanak sağlar.

İnsanlar sadece sosyal hayvanlar değil, aynı zamanda özellikle bu amaçla büyütülmüş ve gelişmiş beyne sahip aşırı derecede sosyal hayvanlardır.

MOUSTERIAN ALET TAKIMI

Sosyallik, muazzam evrimsel yararlar bahşeder. Hominid avcı-toplayıcı topluluklar muhtemelen çok küçük 30-40 insandan oluşan gruplardı.

Ama eşlerini, kaynaklarını, emeklerini, bilgilerini ve fikirlerini paylaştıkları 200 kişiye kadar olan başka gruplarla bağlantı kurmuş olacaklardı.

Sosyallik, işbirliği ve kültür, derinlemesine ilişkilidir.

Ve bunları elde etmek yüksek düzeyde zekâ gerektirir: biyolojik adıyla beyin dokusu. Neandertaller kesinlikle zekiydiler.

Klasik Neandertallerin "Mousterian" (Orta Paleolitik Dönem'in alet teknolojisine verilen ad; ç.n.) alet takımı, bir dizi özel olarak yapılmış uçlar, bıçaklar ve kazıma aletleri içerirdi –Güneybatı Fransa'da yapılan ünlü bir arkeolojik çalışmaya göre 63 kadar farklı çeşit.

Zeki, ağ oluşturmuş ve iyi donanımlı Neandertaller, Buzul Çağı aşırılıklarına, barınaklar inşa ederek, giysi üreterek ve donmuş ovalarda yapacakları avlar için kendilerini örgütleyerek muhteşem adapte olmuşlardı. İngiltere'nin Norfolk şehrindeki Lynford köyü, 60 bin yıl öncenin mamut avı bölgesidir.

Arkeologlar bu köyde, mamutların kemikleriyle ve dişleriyle birleştirilmiş Neandertal aletleri bulmuşlardır. Ancak doğal organizmalar, evrimsel mükemmellikleriyle ilişkili biçimde korunumludur.

Neandertaller, soğuğa çok iyi adapte olma konusunda biyolojik bir çıkmaza girmişlerdir. Bu arada türlerin oluşma yurdu olan Afrika'da, yeni tip bir super-hominid, eski erectus çizgisinin dışına evrilmiştir.

Bunlar, yaratıcılığı, kolektif örgütlülüğü ve kültürel uyumluluğu 85 bin yıl önce Afrika'dan çıkıp tüm dünyaya hızla yayılacak ve en uzak noktalarında kolonileşecek düzeyde olanlardı.

Bu yeni tür, Homo Sapiens idi –günümüz insanı- ve tüm diğer hominidleri yenmek, soylarını tüketmek üzere gönderilmişti.

Yaklaşık 2.5 milyon yıl önce başlayan Hominid Devrimi, ilerideki gelişimi biyolojik evrimle değil, zekâ, kültür, toplumsal örgütlülük ve planlı kolektif emekle saptanacak bir türle doruğa ulaşmıştır.

Bölüm 2: Üst Paleolitik Devrim

Dünya Tarihi serisinin ikinci bölümünde Neil Faulkner, çok eski atalarımızın inanılmaz yenilenmelerini ve uyumluluklarını, dil ile imgelemi emsalsiz biçimde bir araya getirişlerini, kültürün farklı ortamlara ayak uydurmak için nasıl şekillendiğini gözler önüne seriyor.

Bundan 200 bin yıl önce, Afrika'da bir yerlerde bugün yeryüzündeki tüm insanların ortak atası olan bir kadın yaşamış. Biz, onu "Afrikalı Havva" olarak biliyoruz. O, türünün ilk örneğiydi: Homo Sapiens–günümüz insanı.

Bunu ortaya çıkaran DNA analizleridir. DNA, organik yaşam için şablon sağlayan, hücrelerin içindeki kimyasal kodlamadır.

Yaşam biçimlerinin ne kadar yakından ilişkili olduğunu görmek için benzerlikler ve farklılıklar üzerinde çalışılabilir.

Mutasyonlar olur ve hayli kalıcı oranlarda birikir. Bu, genetisyenlere türler içinde ve arasında biyolojik çeşitliliği ölçme imkânı sağlamakla kalmaz. Aynı zamanda, iki grubun ayrılmasının ve melezlenmenin sona ermesinin üzerinden ne kadar zaman geçtiğini hesaplamalarına da yardımcı olur.

DNA'larımızdaki mutasyon bu sebeple, yaşam dokumuzun içindeki geçmişin "fosil" kanıtını oluşturur.

Afrikalı Havva'nın DNA tarihi, bilinen ilk Homo Sapiens'in dönemi ile eşleşir. 1967 yılında Etiyopya-Omo'da bulunan iki kafatası ve bir kısmi iskelet, günümüzden 195 bin yıl öncesine aittir.

Yeni türler farklı görünüyordu. Eski insanlar uzun, zayıf kafataslarına, eğimli alınlara, çıkık kaşlara ve güçlü çenelere sahipmiş. Günümüz insanları büyük, kubbe şeklinde kafatasına, daha yassı surata ve daha küçük çeneye sahip.

Değişim temel olarak büyüyen beyin boyutuyla ilişkili: Homo Sapiens bir hayli zeki. Büyük beyinler, bilgiyi depolamayı, yaratıcı düşünceyi, karmaşık yöntemlerle iletişim kurmayı olanaklı kılıyor. Bunun anahtarı ise dil.

Dünya, sözcükler vasıtasıyla sınıflandırılmakta, analiz edilmekte ve tartışılmakta. Afrikalı Havva, durmadan konuşan biriymiş. Bu nedenle, evrimsel ifadeyle, uyum sağlayabilen ve devingenmiş.

Homo Sapiens, şu benzersiz özelliklere sahipti: diğer hominidler de dâhil olmak üzere, tüm hayvanlardan faklı olarak, biyolojisi tarafından sınırlı bir mekân menzili ile kısıtlanmamıştı.

Düşünüp taşınarak, üzerine konuşarak ve birlikte çalışarak, Homo Sapiens neredeyse her yerde hayata uyum sağlayabilir.

Biyolojik evrimin yerini kültürel evrim aldı. Ve değişimin temposu hız kazandı. El baltası kullanan Homo Erectus, 1.5 milyon yıl boyunca Afrika'da kaldı.

O zamanın bir kesitinde, Afrikalı Havva'nın soyundan gelenle hareket halindeydi. Ya da bazıları öyleydi.

Genetik kanıtlar şunu gösteriyor ki, Asya, Avrupa, Avustralya ve Amerika kıtalarının tamamına, üç bin nesil önce, yani günümüzden yaklaşık 85 bin

yıl önce Afrika’yı tek eden avcı-toplayıcı tek bir gruptan soyundan gelenlerce yerleşilmişti.

Güney Asya ve Avustralya’da 50 bin yıl önce, Kuzey Asya ve Avrupa’da 40 bin ve Amerika’da 15 bin yıl önce kolonileşilmişti.

İnsanlar neden taşındılar? Hemen hemen kesinlikle, avcı-toplayıcılar olarak kaynak azalması, nüfus sıkışıklığı ve iklim değişikliği karşısında yemek arayışına çıktılar. Buna uyum sağladılar –uyuma uyum sağladılar.

Uzun mesafeli intikale uygun tasarlanmışlardı: yürüme ve koşmaya dayanıklı. El becerileri, onları kusursuz alet üreticileri yaptı. Büyük beyinleri onları soyut düşünebilir, detaylı planlama yapabilir, dilsel iletişim kurabilir, sosyal örgütlülüğe uygun hale getirdi.

Küçük, birbirine sıkı sıkıya bağlı, işbirliği yapan topluluklar oluşturdular. Bunlar, gevşek ama akrabalık, takas ve karşılıklı destek üzerine temellenmiş geniş çaplı ağlarla birbirine bağlandı.

Tam anlamıyla “kültürlü”ydüler: gıda temin yöntemleri, bir arada yaşamaları, görev bölüşümleri, alet yapımları, kendilerini süslemeleri, ölüleri gömmeleri ve başka birçok şey konusunda gruplar içinde mutabıktılar.

Homo Sapiens’in baskın özellikleri, kültürel uyumluluk ve planlanmış kolektif çalışmaydı. Yeni insanlar nereye giderlerse gitsinler uyum sağladılar. Kuzey kutbunda rengeyiği avladılar. Donmuş ovalarda mamut. Çayırlarda yaban geyiği ve at. Tropik bölgelerde domuz, maymun ve kertenkele.

Alet takımları, sorunlara göre farklılaştı. Basit el baltaları ve taş parçalarının yerine bir dizi “kılıç” ürettiler –genişliklerine göre uzun olan keskin ağızlı taş aletler.

Koşulların gerektirdiği biçimde giysiler ve barınaklar da yaptılar. Isınmak, yemek pişirmek ve korunmak için ateşi kullandılar. Ve avladıkları hayvanların resimlerini ve heykellerini hazırladılar.

Hepsinden öte, deney yaptılar ve yenilik getirdiler. Başarılar paylaşıldı ve kopyalandı. Kültür durağan değil, değişken ve birikimseldir. Homo Sapiens, çevresel zorluklarla işi yapmanın yeni yollarıyla karşılaştı ve aldığı dersler, giderek büyüyen bilgi ve ustalık deposunun parçası haline geldi.

Çevresel koşullar değiştiğinde günümüz insana olduğu şekilde biyolojik olarak evrimleşmek ya da nesli tükenmek yerine, Homo Sapiens daha iyi barınaklarla, daha sıcak tutan giysilerle veya daha keskin aletlerle çözümler buldu. Doğa ve kültür karşılıklı etkileşim içindedir ve bu etkileşim vasıtasıyla insanlar geçimini sağlama konusunda devamlı daha iyi hale geldi.

Yeri geldikçe, kısa bir süre için Homo Sapiens eski insanlarla birlikte var oldu. Günümüzden 30-40 bin yıl önce Avrupa'da hem günümüz insanları, hem de Neandertaller ikamet etti. Melezlenip melezlenmediklerine veya öyle ya da böyle etkileşim içine girip girmediklerine dair bulgu yoktur.

Muhtemelen Neandertallerin nesli tükendi, çünkü iklim değişirken, Homo Sapiens nüfus artarken ve tüm hominidlerin bağımlı olduğu hayvanlar aşırı avlanırken bunların karşısında uyum sağlayamaz ya da onunla mücadele edemezler.

Taş alet teknolojisi, bu türlerin yerinden edilmesini izlemiş gibi görünüyor. Neandertal fosilleri "Mousterian" parçaları ile birliktedir. Kro-magnon fosilleri (Avrupa arkeolojisinde ilk Homo Sapiens'lerden kalanlara verilen isim) bir dizi komplike "Aurignak" kılıcıyla birliktedir.

Hepsi bu değil. Yeni kültür çeşitli ve devingendi, zaman içinde mızrak atıcı, zıpkın ve yay yaptı. Köpekler evcilleştirildi ve ava katıldı. Neandertaller besin zincirinin en tepesinde olmuştur, ancak yeni gelenler onları kazanamayacakları bir "kültürel silahlanma yarışı"na sokmuştur.

Somerset'te bulunan Gough Mağarası, klasik bir Homo Sapiens yerleşimidir. İnsan kalıntıları, hayvan kemikleri, binlerce taş alet ve kemikten, boynuzdan yapılmış şeyler sunmuştur.

Tarihi, günümüzden 14 bin yıl önceye dayanıyor ve at avcılarından oluşan bir topluluğa aitmiş. Mağara, bir barınak ve vahşi at ve geyik sürülerinin düzenli olarak geçtiği boğaza bakan bir gözetleme noktası sağlıyormuş.

Burada, çok spesifik bir ekolojik mevkiye uyum sağlamış bir Homo Sapiens topluluğu varmış: son büyük buzullaşmanın ikinci kısmı süresince vahşi hayvanların göç yollarına doğal kanal olan bir mevki.

Alet yapımının başladığı 2.5 milyon yıl önceden, günümüzden 10 bin yıl öncesine kadar olan periyot "Eski Taş Çağı" ya da "Paleolitik" olarak biliniyor.

Son aşaması olan "Üst Paleolitik", Homo Sapiens'lerin dönemidir. Bu, önceki aşamalarla devrimci bir kopuşu temsil eder.

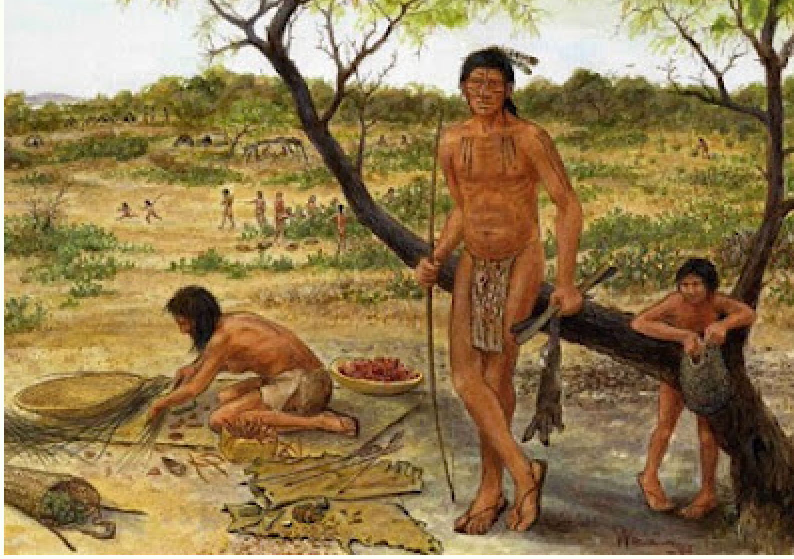
Üst Paleolitik Devrim hem biyolojik, hem kültüreldir. Süper-hominid'in yeni bir türü, Afrika'dan ortaya çıkmış ve tüm dünyaya yayılmıştır.

Bu ilk küreselleşmede, tür, birçok ayırt edici "kültür" yaratarak –alet dağarcığı, iş yapma yöntemi, toplumsal gelenekler ve ritüel uygulamaları- farklı ortamlara ve durumlara adapte olmuştur.

Ancak bugünden 10 bin yıl önce bir sorun vardı. Büyük hayvanlar ortadan kalkıyordu. Yerküre ısınıyor ve açık düzlükler, yeniden canlanan ormanın altında yok oluyordu. Ve hominidler fazla başarılı olmuşlardı: mamutlar, dev geyikler ve vahşi atlar soyları tükenene dek avlanmıştı.

Üst Paleolitik dünya, bir çıkmaza gelmişti. Üretimin sürmekte olan biçiminin varlığını sürdürmesi artık kesin olamazdı. Homo Sapiens, evrimsel elverişliliğin en büyük imtihanıyla yüz yüze gelmek üzereydi.

Bölüm 3: Neolitik Devrim

Neil Faulkner serinin üçüncü bölümünde, tarımın ortaya çıkışının, topraklardaki azalma ve kaynakların kıtlığıyla küresel savaşa zorlanacak ilkel komünal topluma nasıl öncülük ettiğini ortaya koyuyor.

Son buzullaşmanın buzları, 20 bin yıl kadar önce erimeye başladı. Bundan 10 bin yıl önce, küresel sıcaklıkları bugünkülere yakın düzeyde sabitlendi. 7 bin yıl önce, dünya bugünkü şeklini aldı.

Örneğin Avrupa, yükselen okyanus sularının kara köprülerini aşması ve Baltık Denizi, Kuzey Denizi ve Karadeniz'i basmasıyla şekil aldı.

Sonuç, dünya halkları için yavaşça gelişen bir ekolojik kriz oldu. Kuzey'de, büyük hayvanların gezindiği açık tundraların yerini sık ormanlar aldı ve ava uygun yaban hayvanı miktarını yüzde 25 oranında azaldı.

Orta ve Batı Asya'da kriz bundan daha ciddiydi: küresel ısınma, geniş alanları çöle çevirdi. Buralarda yaşam, nemli yüksek bölgelere, nehir vadilerine ve vahalara doğru çekildi. Bu ilk kez olmuyordu. 2.5 milyon yıllık Buzul Çağı'nda buzullar birçok kez artmış ve azalmıştı.

Şimdiki fark, ısınan bir dünyaya uyum sağlamayla yüz yüze gelen hominidlerin kimlikleriydi. Homo Sapiens'ler tüm dünyaya yerleşmiş, diğer tüm hominidleri yok olmaya sürüklemişti.

Günümüzden 85 yıl önce ile 15 bin yıl önce arasında, ilk büyük küreselleşmeyi gerçekleştirmişlerdi. Bunu beyin gücünün, sosyal organizasyonun ve eşi benzeri görülmemiş kültürel yenilenme kapasitesinin avantajıyla yapmışlardı. Bu nitelikleri şimdi küresel ısınma sorununda kullanıyorlardı.

Kuzey'in ormanlık tabiatında, artık çoğu insan gıda maddelerinin bol ve çeşitli olduğu nehirler, göller, deltalar, haliçler ve deniz kıyılarında bulunuyordu. Yorkshire'daki Star Carr, milattan önce 7500 dolaylarında her yıl bahar sonlarında ve yazın mevsimlik kamp olarak kullanılan bir yerleşimdi.

"Mezolitik" (Orta Taş Çağı) insanı, taşı yaban öküzü, kanada geyiği, alageyik, karaca, yaban domuzu ve bunun yanı sıra ağaç sansarı, kızıl tilki ve kunduz gibi daha küçük hayvanları avlamada kullanıyordu. Yöntem, sinsice yaklaşma ve yakın mesafeli pusuydu.

Alet takımları, kazıcılar, deliciler ve diğer taş edevatla birlikte boynuzdan yapılmış dikenli mızraklar içeriyordu. Star Carr halkı bunu çok kolay elde ediyordu. İncelikli avcılık ve toplayıcılık teknikleri, onların yağışlı ve ormanlık arazide yeni besin kaynaklarını kullanmalarını olanaklı kılıyordu.

Asya'nın kurak bölgelerinde, daha radikal şeyler gerekliydi: yiyecek toplamanın değişik biçimleri değil, yiyecek üretimi. Avcıların, kurbanlarıyla uzun süreden beri var olan simbiyotik bir ilişkileri vardı. Ağaçsız alanlar yaratıyor, hareketlerini yönlendiriyor, yiyecek temin ediyor, yırtıcı hayvanları savuşturuyor, genç olanları öldürmüyorlardı. Verimli oyun avcıların menfaatineydi.

Avlanmadan hayvancılığa geçiş yavaş yavaş ve kusursuz olabilirdi. Tohumdan yetişen bitkiler bir basit gözlem meselesiydi. İnsanın ekin

biçmek için tohum ekmesinin gerekmesi dev bir adım değildi. Ancak bir tercih içeriyordu –ve bunun, ille de hoş karşılanmasına gerek yoktu.

Çiftçilik zor iştir: uzun, tekrarlanan yıpratıcı çalışma anlamına gelir – toprağı temizlemek, çimleri yolma, toprağı çapalama, tohum serpme, zararlı otları temizleme, zararlı böcekleri engelleme, araziyi sulama ve suyunu boşaltma, ekin biçme.

Ve daima kuraklık, sel ve çürüme tehlikesi vardır. Ve sonra hepsi yeni baştan. Yıldan yıla, yıldan yıla. Bu nedenle çiftçilik olumlu bir tercih değildir. Avcılık ve balıkçılık, toplayıcılık ve leş yeme çok daha kolaydır.

Kaynak azalması ve mali krizin temelini "Neolitik Devrim" oluşturur. Günümüz Ürdün'ündeki Petra kenti yakınlarındaki El-Beidha, milattan önce 6500 yılında Neolitik (Yeni Taş Çağı) çiftçilerin yurduydu. Taştan, keresteden ve çamurdan yapılmış müşterek "hol" evlerde yaşamışlar, un yapmak için taş el değirmeninde tahıl öğütmüşler ve taş parçalarından ok başlarının, bıçakların ve raspaların da olduğu çok sayıda ve çeşitli aletler yapmışlar. Coğrafya ve iklim, farklı yerlerde farklı ekonomiler meydana getirmek için insanoğlunun becerisiyle etkileşime girer.

Tarım, Batı ve Orta Asya'da kısmen gelişmişti, çünkü buralar daha kuruydu ve besin kaynakları konusundaki sıkıntı daha büyüktü; ve bunun nedeni bir ölçüde de en önemli türlerin yaban çeşitlerinin ehlileştirmeye uygun olmasıydı –arpa ve buğday, inek, koyun, keçi ve domuzlar. Ancak iklim değişikliği küreseldi ve tarım farklı zamanlarda birbirinden oldukça farklı yerlerde icat edildi.

Örneğin Papua Yeni Gine dağlarında milattan önce 7000 yılında, şeker kamışı, muz, kabuklu yemişler, taro, otlar, kökler ve yeşil sebzelere dayalı bir Neolitik ekonomi gelişmişti. Bu, 1930'lara kadar esasen değişmeden kaldı. Avrupalı ilk çiftçiler, milattan önce 7500-6500 yıllarında Ege Denizi'nden Doğu Yunanistan'a geçen Asyalı öncülerdir.

Beraberlerinde "Neolitik bohça"yı getirdiler –çapa ürünleri ve evcilleştirilmiş hayvanlar; kalıcı yerleşimler ve kare evler; iplik eğirme ve

dokumacılık; çapalar, oraklar, cilalı baltalar; çanak çömlek ve değirmen taşları; seramik “şişman kadın” heykelcikleri.

Bunların hepsi, ayırt edici “Asyalı” DNA’sına sahip insanların mezarları yanındaki arkeolojik kayıtlarda pat diye bulunur. Tarım yavaş yayıldı. Milattan önce 7500’den bu yana avcı-toplayıcılık, hayvancılık ve toprağı işleme aynı anda var olmuştur. Birçok erken dönem Neolitik topluluğu, bu üçünün hepsinin unsurlarının yer aldığı bir “karma ekonomi” kullanmıştır.

Diğerleri tarıma tümüyle direndi. Tarımın Balkanlardan, Macar Ovası üzerinden Kuzey ve Batı Avrupa’ya yayılması milattan önce 5600’den evvel değildir.

Daha sonra yeniden duraksadı. Baltık Denizi’nin, Kuzey Denizi’nin, Atlantik şeridinin ve Britanya adalarının avcıları bin yıl boyunca direndiler. Sonra onlar da milattan önce 4300-3800 yıllarında Neolitik’e geçtiler.

Yine Avustralya Aborijinleri veya Kalahari Buşmenleri gibi diğerleri, yakın zamanlara kadar avcı-toplayıcı bir ekonomiyi muhafaza ettiler. Tarım her zaman gönülsüz tercih olmuş olmalı. Buna rağmen bir kere yerleşti mi geri dönüş olmamıştır.

Tarım, araziden yoğun olarak faydalanması nedeniyle avcı-toplayıcılığa göre çok daha büyük nüfusları geçindirebilir. Çiftçiler çapalamayı ve hasadı bıraktıklarında aç kaldılar. Bakir doğadan geçimini sağlayan çok fazla çiftçi vardı.

İnsanlık, kendi başarısıyla yorgun düştü. Ancak en azından hiç sosyal parazit yoktu: herkes çalıştı ve her şey paylaşıldı. Ne evler, ne de mezarlar toplumsal eşitsizlik belirtisi göstermez.

Milattan önce 5000 yılında, Neolitik çiftçiler –arkeologlarca Linear Band Keramik Kültür olarak bilinir- Avrupa’nın büyük kısmı boyunca yerleşmişlerdi. İki veya üç düzine kereste “uzun ev”den oluşan köylerde yaşıyorlardı. Bu evler 30-40 metre uzunluğunda ve 5 metre genişliğinde olabiliyordu. Bu evleri inşa etmek, tamamen kolektif çaba gerektirecekti.

Her biri bir sülaleye kalacak yer sağlamış olmalı. Dolayısıyla Erken Neolitik toplumunda ne sınıfsal ayrışmalar, ne de çekirdek aile vardı.

Her ikisinde de "doğal" bir şey yok. Avcı toplayıcılar gibi, ilk çiftçiler de Karl Marx ve Friedrich Engels'in "ilkel komünistler" olarak adlandırdığı şeydi. Ancak bu kıtlık komünizmiydi. Erken dönem tarımı müsrifti: toprak temizlendi, ekildi, yoruldu ve terk edildi. Toprağı "yaşam dolu" tutmak için nadasa bırakma ve gübreleme henüz kural değildi. Ve kitleler büyüyordu. Toprak tükeniyordu. Erken Neolitik ekonominin bu ikilemleri yakın zamanda savaşa patlak verdirdi.

Bölüm 4: Savaşın ve Dinin Kökenleri

Serinin "Savaşın ve Dinin Kökenleri" başlıklı bu bölümünde Neil Faulkner, savaşın ve dinin çıkış noktasına ve kökenlerine eğiliyor.

Yarısı çocuklardan oluşan 34 insan 3 metre genişliğinde bir çukura atılmıştı. Yetişkinlerden ikisi başlarından vurulmuştu. Aralarında çocukların da olduğu diğer 20'si ölene kadar sopayla dövülmüştü. Arkeologların, buranın bir katliam bölgesi olduğundan şüphesi yoktu.

Güneybatı Almanya'daki Talheim "ölüm çukuru" milattan önce 5000 yılındaki Erken Neolitik dünya hakkındaki ürkütücü bir gerçeği su yüzüne çıkarmıştı. İnsanlar savaşı keşfetmişti.

Başlangıçta savaş yoktu. Eski Taş Çağı boyunca, 2.5 milyon yıl, küçük hominid grupları, avcılık, toplayıcılık ve leş yiyicilik vasıtasıyla yiyecek arayışıyla tabiatta gezdiler. Birbirleriyle karşılaşmaları nadir, her türden çatışma ise daha da nadirdi.

Ancak sonra, sayılarının artmasıyla kaynaklara dair çekişmeler nadir oldu. Mağara resimleri, avcıların oklarını sadece hayvanlara değil, ara sıra

birbirlerine de attıklarını gösterir.

Ancak bu gerçekten savaş değildi. Savaş; karşıt gruplar arasında geniş çaplı, uzun süreli, örgütlü şiddettir. Buna dair milattan önce 7500 yılında başlayan Neolitik Devrim öncesinde iz yoktur.

Tarım, besin elde etmede avcılıktan çok daha etkili bir yol olduğundan Yeni Taş Çağı'nda nüfus aşırı derecede arttı. Paleolitik fosillerin sayısı yüzlerde iken, Neolitik iskeletlerin sayısı on binlercedir. Ama tehlike bu noktadaydı.

Teknik ilkel, üretkenlik düşük, üretim fazlası küçüktü. İnsanlar sınıra yakın yaşıyor, ekinlerin çürümesi, hayvan hastalığı ve anormal havalara kurban gidiyordu. Kıtlık, açlık ve ölüm, Erken Neolitik'in çiftçi topluluklarının yakasını bırakmıyordu.

Hep var olan bu tehlikelere, Erken Neolitik üretim biçiminin mutlak sonucundan kaynaklanan iki "sistemik" problem eklendi: nüfus artışı ve toprak yorgunluğu. Rakamlar büyümeyi sürdürdü, fakat toprak sınırlı bir kaynaktı.

Topraktan cömertlik alındıkça ve yeri doldurulmadıkça, bakir doğadan yeni alanlar koparılmak zorundaydı. Nüfus büyüdükçe mevcut köyler herkesi besleyemedi ve öncü gruplar, yeni yerleşimler bulmak için yönlerini değiştirdi. El değmemiş son bölgeler temizlenirken, müsrif Erken Neolitik ekonomi sınırlarına erişti.

Toprak hırsı ve yiyecek hırsı, komşu grupları anlaşmazlığa sürükleyebildi. İlk çiftçilerin kötü günlerde savunacakları müşterek mülkiyetleri –araziler, hayvanlar, ambarlar, kalıcı evler- vardı.

Yoksulluk ve mülkiyetin, kıtlık ve ihtiyaç fazlasının bu bileşimi ilk savaşların temel nedeniydi. Çok acıkanlar, komşularının tahıllarına ve koyunlarına el koyarak bunları yiyebiliyordu. Talheim ölüm çukuru, bu türden bir ilkel mücadeleye tanıklık ediyor görünüyor.

Ancak bir savaş yapmak istiyorsanız savaşçılara, müttefiklere ve savunma ürünlerine ihtiyaç duyarsınız. Bunların daha çoğuna sahip olan gruplar,

daha azına sahip olanları yenecek. İhtiyaç fazlasıyla yatırım yapan gruplar, yapmayanlara hükmedecek.

Arkeologlar şu anda milattan önce 3500 civarındaki on yılları Britanya'daki ilk savaşların yılları olarak görüyorlar –adada Neolitik Devrim'in başlamasından sadece birkaç asır sonra.

Doruklara muazzam "setli kamplar" inşa edilmişti. Wiltshire'daki Windmill Tepesi, 15 futbol sahası büyüklüğündeydi ve eşmerkezli üç tümsek ve hendek halkasıyla çevriliydi. Muhtemelen siyasi toplantılar, dini törenler ve savunma için kullanıldı. Söz konusu alan yeni bir düzeni simgeliyordu – uzak köylerden insanları tek bir kabile yönetiminde birleştiren bir düzen.

Bununla beraber insanlar, anıtsal taş plakalardan ve toprak yığınlarından oluşan müşterek mezarlara gömülüyordu. Wiltshire'daki West Kennet "uzun höyüğü" 100 metre uzunluğunda ve 20 metre genişliğindeydi. Etkilemek için inşa edilmiş, bölgesel hâkimiyet beyanıdır. Hâkimiyet için mücadele edildiğini göstermesi için gerekendir.

Setli kamplar, ibadet alanlarıydı. Uzun höyükler, ataların anıtmezarlarıydı. Erken Neolitik'in büyük devletleri, ortak inanç ve ritüelle birbirine yapıştırılmıştı.

Büyü (istediğini şaklabanlıkla elde etme girişimi) ve din (istediğini daha büyük bir güce yalvararak elde etme girişimi) uzun bir tarihe sahipti.

Üst Paleolitik avcılar, mağaralarının karanlık derinliklerindeki duvarlarına av hayvanları çizmişlerdi.

Tarihöncesi akılda sembol, resmedilmiş şekil gerçekliği, gelecekteki avı büyü ile çağırırdı.

Büyü sadece resimle değil, dansla, müzikle, kişisel aksesuarla da gerçekleşirdi.

Koreografik hareket, ritmik gürültü ve giyinip kuşanmak, istek ve umutları şekillendirirdi.

Ritüellerle fiziksel olarak heyecan dolan avcılar, çok geçmeden yenilenen özgüvenle yiyecek arayışına yeniden başlardı.

İnsan topluluğu –topluluğun bağlılığı, üretkenliği ve varlığını sürdürmesi-, aynı zamanda bir tapınma meselesiydi.

“Totemizm”, büyü ve inancın tarihöncesi çağlara ait bir alaşımıdır: insan topluluğunu bir hayvanla aynı kefeye koyar ve sonra hayvana, topluluğun esenliğini korumasından dolayı saygı duyar.

Atalara tapınma da eşit derecede eski zamandan kalmadır: bu tapınma, erkek akrabaları, yaşayan nesillerin üzerinde koruyucu bir şekilde süzülen iyilikçi ruhlar olarak düşünür.

Ancak dört başı mamur din, tanrılara –güneş, ay, toprak ana- tapınmayı içerir. Yabancılaşma -doğa üzerinde kontrol eksikliği- böylece en gösterişli ifadesini kazanır.

İnsanlar, yapabildikleri hepsine yönelik yakarışlar (dualar) ve rüşvetler (kurbanlar ve adaklar) yoluyla kontrol edemedikleri güçlerden kendilerini korumaya çabalarlar.

Dinin arkaik biçimleri –totemizm, atalara tapınma, güneş, ay ve toprak ana inançları- bir sonraki inançta geriye “fosilleşmiş” olarak kalır.

Bildiklerimizin çoğu bundan elde edilir. Vahşi doğanın Yunan tanrıçası Artemis’e Antik Atina’da dişi ayı gibi giyinen bakirelerce dans edilerek tapınılırmış.

Bir İtalyan taşra tanrısı olan Lupercus’a, Antik Roma’da bir mağarada ziyafet çeken ve sonrasında kesilen keçilerin postlarını giyerek şehrin etrafında koşuşturan soylularca tapınılırmış.

Erken Neolitik köyler, kabile devletleriyle birleştirilirken, yeni bir önem kazandı. Arazi için rekabet ve savaş küçük toplulukları, güvenliği daha büyük birimlerde aramaya zorladı. Totemlerin, ataların ve tanrıların ortak tapınma, yeni toplumsal kimlikler yarattı. Ortak inanç ve ritüeller, dayanışmayı besledi.

Ancak sonuçlar kanlı olabiliyor. Gloucestershire'da bulunan Crickley Hill'deki Erken Neolitik setli kamplarına saldırıldı ve bunlar yakıldı. Bölge civarında 400'den fazla taş ok ucu bulundu. Erken Neolitik uzun höyüklerinde bulunan ölülerin çoğu, okla veya sopayla, kazmayla, baltayla ya da taşla öldürülmüş.

Radyokarbon saptama (organik kalıntılarda Karbon-14 bozunumu üzerine kurulu)ve "Bayesyen" istatistiğin bir bileşimi, bu olaylar için yeni tarihler ortaya koydu. Setli kampların ve uzun höyüklerin inşası ile kitlesel kıyımın meydana gelmesi genel olarak eşzamanlıydı. Milattan önce 3700 ile 3400 yılları arasında Britanya'da bögesel hakimiyet, kabile toplulukları, büyük ölçekli törenler ve savaş üzerinde temellenmiş yeni bir düzen kuruldu.

Bu düzen, savaş ağaları ve önderlerden oluşan yeni bir toplumsal katmanı güçlendirdi. Ve zaman içerisinde bunlardan yeni egemen sınıf gelişecekti.

Bölüm 5: Uzmanlıkların Ortaya Çıkışı

Dizinin bu bölümünde, Neil Faulkner tarafından tarih ilerledikçe üretim alanında ortaya çıkan uzmanlıklar ve bu uzmanlıkların toplumsal ilişkiler ve üretim ilişkileri üzerindeki etkisi irdeleniyor.

Erken Neolitik ekonomi, çözümsüz karşıtlıklarla kaderine terk edilmişti. Teknik, ilkeldi ve müsrifti. Toplumu, doğal felaketler ve zor zamanlar için stokları yoktu. Eski araziler yorulmuşken ve nüfus büyürken bakir topraklar tükenmişti.

Savaş, bu karşıtlıkların bir dışavurumuydu. Savaş, bazı topluluklara diğerlerinin mülklerini zorla alarak yoksulluk dışında bir yol sunuyordu. Fakat bu bir çözüm değildi. Verimliliği arttırma konusunda hiçbir şey yapmadı. Sadece, topraktaki, hayvanlardaki ve tahıl depolarındaki mevcut varlık rezervlerini yeniden bölüştürdü.

Homo Sapiens’in tanımlayıcı özelliklerinden biri yaratıcılıktı. Günümüz insanı, zorluklara yeni aletler ve teknikler geliştirerek yanıt verir. Uyumlanmaya uyarlanmıştır.

Erken Neolitik’in ekonomik çıkmazı, tarım, ulaşım ve alet yapımında kaydedilen devrimci ilerlemeler ile yarılmıştı.

Saban temelli “tarım” (arazilerin sürülmesi), yerini çapa temelli “bahçecilik”e (küçük bostan çalışmaları) bıraktı. Öküzün çektiği bir saban, çiftçinin geniş arazilerde çalışmasına, çimi sökmesine ve derine gömülü besleyici kaynaklardan faydalanmasına imkân verir. Çekme hayvanları aynı zamanda toprağı yeniden verimli kılmak için gereken gübreyi de üretir.

Sulama düzeneği, suyu çorak araziye getiriyordu. Çiftçi toplulukları su bentleri, kanallar ve savaklar ağını kazmak, korumak ve işletmek için kendilerini örgütledikleri zaman bunun etkisi, düzensiz yağışları dengelemek ve bereketli toprağı sürekli işler hale getirmek oldu.

Diğer yandan drenaj düzenekleri bataklıkları tarlaya dönüştürürken, bunlardan hiç kalmamışken işlemek için besince zengin toprak yarattı. Bir kez daha evvela kanal kazmak, sonrasında da bunları kum bakımından temiz tutmak için toplumsal emek gerekliydi.

Kara taşımacılığı, tekerleğin icadı ve yük hayvanlarının (öküzler, eşekler, atlar ve develer) yetiştirilmesi ile birlikte dönüşüm geçirdi. Yükler artık bir insanın sırtında taşıyabileceği ya da kızakla sürükleyebileceği ağırlıkla sınırlı değildi. Su taşımacılığı yelkenle birlikte dönüşüm geçirdi. Bu durumda rüzgâr gücü, kürekçinin kas gücünün yerini alması (ya da ona eklenmek) amacıyla kontrol altına alındı.

Taş, kemik ve ahşaptan yapılan aletler sınırlıdır. Bu aletler ancak parçaların kesilmesiyle şekillendirilebilir. Bir kere kırıldı mı atılmalıdırlar. Metal bunlara kıyasla büyülüdür. Eritilebilir, karıştırılabilir ve bin çeşit değişik biçimde kalıplanabilir. Soğutmayla katı, sert ve dayanıklı hale gelir. Ve israf yoktur: Hurda metalar sonsuz biçimde geri dönüştürülebilir.

Bakır, işlenen ilk metaldi. Bakır sonradan, daha sert alaşımlar elde etmek için başka metallerle karıştırıldı. Milattan önce 3000'de bronz elde etmek için kalay ile karıştırılmıştı. Bu, gelecek iki bin yıl süresince aletler, silahlar ve aksesuarlar yapmak için tercih edilen malzeme oldu.

Metal işleme teknolojisi büsbütün yeniydi. Porselen teknolojisi çoktan oluşturulmuştu, ama çömlekçi çarkı ile tanışmayla birlikte şimdi süratle gelişmişti. Kalıba dökülmüş kullanışlı bir kap –ve arzu edilmesi halinde daha iyi kalitede ve dekorasyon amaçlı olanı-, çarkta kısa bir zamanda şekillendirilebilirdi.

Milattan önce 4000-3000 yılları arasında Batı Asya'da bir dizi yenilik çiftçilerin işlerini dönüştürdü. Toprak, yıkama ve drenaj yoluyla çoğaltıldı, sabanla çok daha kolay işlendi ve düzenli gübrelemeyle ıslah edildi. Metalbilim daha sağlam aletler ve daha çok ve daha iyi toplama kapları olan çömlekçi çarkları üretti. Yük hayvanları, tekerlekli taşıtlar ve yelkenliler ağır yüklerin taşınmasına ve ürünlerin ticaretinin yapılmasına olanak sağladı.

Yeni fikirlerin birçoğu Batı Asya'dan çıkmıştır. Bazıları başka yerlerden alınmıştır. Orta Asya'nı bozkır göçebeleri, atı ilk evcilleştirenler ve at arabasını yapanlar olabilirler. Zanaatlarının ön planında Avrupa'nın metal işçileri vardı.

İyi fikirlerin farkına kısa sürede varılır. Geç Neolitik'in gelişmiş tarım metotları Batı Asya'dan Avrupa'ya hızla sıçradı.

Daha uzaklara yayılmış bölgelerde sonraki tarihlerde bağımsız gelişme mevcuttu. Örneğin Çin el arabasını icat etti, yamaçları terasladı ve pirinç fidelerinin zahmetli yetiştirme ve dikilmesine öncülük etti.

Yeni teknikler toplumsal değişime sürükledi. Erken Neolitik'in düşük teknolojili ekonomisi uzmanlaşmış emek gerektirmiyordu: herkes birlikte çalışıyordu. Geç Neolitik, Kalkolitik ve bronz Çağı'nın ileri teknolojili dünyası bir dizi uzmanlığa bel bağladı.

Sabanlar, el arabaları ve filikalar yapmak için maharetli marangozlara ihtiyaç vardı. Çömlekçiler, tarım ürünlerinden takas yoluyla bir parça almak için çömlekçi çarkıyla seri biçimde kaplar yaptılar. Metal işçileri, eritme ve demirciliği öğrenmek için uzun süre çıraklık yapıyorlardı.

Uzmanlaşma, emeği toprak parçasından ayırdı. Tüccarlar, bakır, obsidyen, lav taşı, süs kabukları ve yarı değerli taşlardan oluşan kıymetli yükleriyle uzun mesafeler kat ediyorlardı. Birçok tarihöncesi zanaatkâr da –tarihsel ataları gibi- gezgindi ve marifetlerini köy köy gezerek satıyordu.

Aile ve kabile bağları zayıfladı. Akrabalık temelli toplumsal ilişkilerin yanı sıra artık müşterilik ve ticaret temelli yeni ilişkiler vardı.

Cinsiyetler arası ilişkiler de değişti. Sosyal gruplar varlıklarını sürdürecek ve gelişecekse, ekonomik işgücü için sağlam bir ergen ve genç yetişkin nüfus arzına ihtiyaçları vardı. Yüksek ölüm oranlarından kaynaklı biçimde, bunu sağlamak için genç kadınlar yaşamlarının büyük kısmını hamile ya da çocuk emzirir şekilde geçirmişlerdir.

Paleolitik toplayıcılık ya da Erken Neolitik çapacılık, çocuk bakma ile birleştirilebilmeliydi. Geç Neolitik toprak sürme işi birleştirilemezdi.

Avcı toplayıcı topluluklarda ve ilk tarım topluluklarında kadınlar farklı roller oynamış, ancak eşit statü edinmiştir. İşbölümü açısından bir cinsiyet ayrımı olmuş, ancak kadın üzerinde baskı olmamıştır. Erken Neolitik'in uzun evleri, genişlemiş aileleri barındırırdı. Grup evlilikleri genel uygulama olmuş olabilir. Anayersel ikamet (erkeğin, eşinin ailesiyle yaşaması) ve ana soyluluk da (aileye mensubiyetin anne yoluyla geçmesi) kesinlikle öyle.

Ancak Geç Neolitik bir erkek dünyasıydı. Toprağı sürme, uzun mesafelerde ticaret ve gezgin zanaatkârlık çocuk taşımayla birleştirilemezdi. Saban, kağnı ve demir dövme, ataerkiyi yarattı.

İkinci bir tarımsal "devrim" –daha kesin olarak, radikal yeniliklerin ağır çekimde birikimi- Neolitik ekonomiyi dönüştürmüştür ve Neolitik toplumsal düzeni altüst etmiştir. Çapalama ve küçük bostanların yerini saban ve sulanmış ve gübrelenmiş arazi almıştır. Bundan dolayı anaerkil,

aile temelli ve eşitlikçi topluluklar, otorite ve hiyerarşinin yeni tasarımlarınca dönüştürülmüştür.

Bölüm 6: İlk Yönetici Sınıf

Neil Faulkner bu bölümde insan emeğinin artan üretkenliği ile birlikte ortaya çıkan artı değerin toplumun bir kesimine çalışmadan yaşama fırsatı vermesi ve böylece ilk yönetici sınıfın ortaya çıkmasının üzerinde duruyor.

Irak'ın güneyinde Dicle-Fırat deltasında bir kara parçası olan tarihöncesi Sümer, bataklık ve çölün bir karışımıydı. Neolitik öncüler, milattan önce 3000 dolaylarında burada gerçek "Cennet Bahçesi"ni yaratmışlar.

Bataklıkları sudan arındırmışlar ve bunların arasındaki kumsal sığlıkları sulamışlar. Bu şekilde olağanüstü verimli alanlar yaratmışlar. Milattan önce 2500'de bir arpa tarlasındaki ortalama verim, ekimin 86 katıymış.

Bunları, pişmiş kile kazınmış yazılı kayıtlardan biliyoruz. Sümerler yazıyı icat etmişlerdir, çünkü yarattıkları karmaşık şehir toplumu detaylı kayıt tutmayı gerektirmiştir.

Antik Sümer, yaklaşık olarak günümüz Danimarka'sı kadardı. Zengin toprakları işlenir işlenmez çok büyük tarımsal arz fazlası üretebildi. Bu

durum, köylerde yaşamaktan kentlerde yaşamaya doğru nitelikli bir değişimi olanaklı kıldı. Sümer, bir “kent devrimi” başardı.

Sümer höyükleri binlerce yıllık çökelme ile şekillenmiş yassı başlı yapay tepeciklerdir. Yassılaştırılmış kerpiçten yapıları sunan toprak katmanları, yerleşik halkın birbirini izleyen nesillerinin öyküsünü anlatır. Bunlar, milattan önce dördüncü ve üçüncü bin yıllar arasında Bakır Çağı köylerinin Bronz Çağı kentlerine dönüştüğünü gösterir.

Kazılar, büyük tapınakların hâkimiyetindeki şehirleri ve “ziggurat” olarak bilinen yapay tepecikleri ortaya çıkarmıştır. Erek şehrinde bulunan “Erken Hanedan” dönemine (M.Ö. 2900-2300) ait ziggurat 10 metre yüksekliğindeki ve güneşte kurutulmuş tuğlalarla yapılmıştı, burada binlerce topraktan yapılma kadeh ile karşılaşılmıştı ve üstü zift ile kaplanmıştı.

Şehir, ikamet ve üretim bölgeleriyle birlikte bir bütün olarak iki mil kare bir alanı kaplıyordu.

Tapınaklar –ve bunları desteklemek için kendisini çevreleyen kırlık araziler- tanrılara aitti. Lagaş bölgesi, 20 kadar tanrı arasında bölünmüştü.

Tanrıça Bau (Tanrı Ningirsu’nun eşi olan ve bazı kaynaklarda “Ba” diye de anılan şifa tanrıçası; ç.n.) , 17 mil kare alana sahipti. Bunu bir kısmı münferit ailelere tahsis edilmişti. Bir kısmı da ücretli işçiler, yarıcılar ya da örfi işçi hizmetliler tarafından Bau’nun kişisel mülkü olarak işletiliyordu.

Bau’nun yokluğunda mal varlığı tapınak rahipleri tarafından yönetilirdi. Bau’nun halkı sadece 08 ila 2.5 akre (Bir akre 4047 metrekareye denktir; ç.n.) arası toprağa sahipti. Ancak üst düzey bir tapınak yetkilisinin 35.5 akre araziye sahip olduğu bilinir.

Rahipler, kendi mülklerinden elde ettikleri şahsi servetle ve tapınak varlıklarının yarattığı zenginliğin kolektif idaresi ile bir seçkin tabakası oluşturdular.

Malvarlığı, rahipleri güçlü kıldı ve güç daha fazla zenginlik biriktirmek için kullanıldı. Bir Lagaş buyruğu, eski düzenin “başlangıçtan beri olduğu gibi”

yeniden tesis edilmesini emretmekteydi. Buyruk, rahiplerin fakirlerden çaldıklarını, zorla almanın çeşitli biçimlerini icra ettiklerini ve tapınağın toprağına, hayvanlarına, ekipmanlarına ve hizmetlilerine kendi özel mülkleriymiş ya da köleleriymiş gibi davrandıklarını tescil ediyordu.

Terfi eden rahipler "şehir yöneticisi" oldular (sonrasında kral şeklini aldı). Lagaş'da şehir yöneticisi, baş tanrının ve yurttaş ordusunun başkomutanının başrahibiydi. Bau'nun arazisinin 608 akresini kullanma hakkına sahipti.

Lagaş şehir yöneticisi, ayrı şehir devletlere bölünmüş Sümer'de birçok yöneticiden biriydi. Bu devletler çoğu zaman birbirleriyle savaş halindeydi. Ur Sancağı (Ur şehrinde bir kral mezarından çıkan ve Sümer toplumunu anlatan levha; ç.n.), düşmanları çiğneyen dört tekerlekli savaş arabalarını, miğfer ve metal işlemeli pelerin içindeki mızrakçıları ve kralın önündeki çıplak mahkûmları betimler.

Her devlet, komşularının korkusu içinde yaşardı. Her birinin savunulacak toprağı, sürüleri, tahıl ambarları, hazineleri ve işgücü vardı. Askeri güç, savunma için kaçınılmazdı.

Ancak askeri güç bir kere edinildi mi proaktif olarak kullanılabilirdi. Engelleyici saldırı, geleceğin güvenliği için en iyi garanti olabilirdi. Yağmacı saldırı, bir hükümdarın zenginlik ve iktidarını arttırabilirdi.

Askeri gücün aynı zamanda ülke içine dönük bir fonksiyonu da vardı. Devlet, -hükümdar, rahipler, memurlar ve kâtipler bürokrasisi, yönettikleri silahlı erkekler topluluğu- şehirdeki yeni toplumsal düzenin sürdürülmesi için bir mekanizmaydı.

Bürokrasinin kendisi, sınıf iktidarının bir aracıydı. Kent toplumunun karmaşıklığı, kayıtları tutmak için yazıyı, ticaret için standartlaştırılmış ağırlık ve ölçüleri, arazi ölçümü için geometri ve aritmetiği gerektiriyordu.

Yeni uzmanlık kategorileri ustalıklar alanlarında eğitimliydi. Eğitimleri gizli ve kişiye özeldi. Devlet hiyerarşisi onları otorite ve statü ile dolduruşa getirmişti.

Daha eski uzmanlık kategorileri de –tüccarlar ve zanaatkârlar- yeni sınıf yapısını ağ gibi sarmıştı. Serbest piyasa yoktu. Antik kentin ekonomisi, siyasi düzene “gömülmüş”tü. Neyin ticaretinin yapılacağını, bunun nerede satılacağını ve kim tarafından satılacağını hükümdarlar kontrol ederdi. Bilhassa metallere dair tekeli, özellikle de bronz ve altın tekelini korurlardı.

Erken Hanedan Sümer, dünyada oluşumunu tamamlamış ilk sınıflı toplumuydu. En altta köleler vardı. Bunların üzerinde önemsiz konumdaki halk tabakası bulunuyordu. Bunların üzerinde ise özgür yurttaşlar vardı.

Bir pişmiş tablet, 205 köle kız ve çocuğun muhtemelen merkezi dokuma tesisinde çalıştırıldığına işaret eder. Bir diğeri, Lagaş’taki Bau tapınağındaki mesleki hiyerarşiyi betimler. En üstte ise kâtipler, memurlar ve rahipler vardı. En altta fırıncılar, bira yapımcıları, tekstil işçileri vardı ve bunların çoğu kadındı, köleydi.

Eşunna’daki kazılarda ortaya çıkan evler açık sınıfsal farklılıkları ortaya koymuştur. Ana caddelerdeki daha büyük evler 200 metrekare ya da daha fazla alan işgal etmektedir. Ancak çoğu kez 50 metrekare olan ve dar ara sokaklarda bulunan daha küçük evler ise çok daha fazladır.

Sınıfsal eşitsizliklere öfke duyulmuş ve direnilmiştir. Sümer tabletleri bu gerginlikleri ima etmektedir. Bu eşitsizlik uzlaşma temelli değildir. Zor yoluyla uygulanmak ve sürdürülmek zorundadır.

Bir azınlık, kendisini çoğunluğun üzerine yükseltmek için nasıl güç kazanmıştı? Birilerinin, çoğunluğun zararına olacak biçimde serveti kendi elinde toplamasını olanaklı kılan neydi?

Sınıf hem bir toplumsal ilişkidir –zengin ile yoksul arasında- hem de bir ekonomik süreçtir –sömürü ve artı değer birikiminden oluşan. Durmadan tekrar üretilmiş olmalıdır. Ve ihtilaflı bir durum olduğundan, sınıf mücadelesini de ihtiva eder.

Egemenlerin zenginlik ve iktidar için gayreti, yoksulluk ve mülkiyet bileşimi nedeniyle ilgi çekmiştir. Bu sımsıkı ikili, tüm sanayi öncesi toplumları kıskaç benzeri kontrolde tutar.

Fakirlik genel bir durumdur. Geleneksel tarım toplumları, herkes için bolluk sağlayacak yeterlilikte üretmezler. Bazen zorunlu ihtiyaçları sağlayacak kadar bile üretmezler.

Mülkiyet, kıt kaynaklara ilişkin ayrıcalıklı bir sebep sonuç ilişkisi iddiasıdır. Serveti belirli bireylere, ailelere, toprak sahiplerine, tapınaklara, kabilelere veya şehir devletlere pay eder. Mülkiyet özel ya da kolektif olabilir ama hiçbir zaman evrensel değildir.

Bu karşıt ikili –yoksulluk ve mülkiyet- sınıfsal eşitsizliğe, devlet iktidarına ve savaşa sebebiyet vermiştir.

Başrahipler ve tarih öncesi Sümer’in savaş ağaları sınıf mücadelesine, dini ve askeri uzmanlar olarak halk tarafından onaylanmışlığın avantajıyla girmişlerdir. Bu onlara büyümekte olan artı değer üzerinde kontrol imkânı tanımıştır. Daha sonra otoriteleri sorgulandığında, halk onayından vazgeçecek güce sahip olduklarını keşfetmişlerdir.

Sümerli seçkinler artı değeri kendi çıkarına biriktirir ve tüketir tüketmez, sömürücülerin yönetici sınıfını oluşturmuştur: tarihteki ilki.

Bölüm 7: Uygarlığın Yayılması

Bu bölümde Neil Faulkner, her biri rahipler, şehir yöneticileri ve savaş liderleri tarafından yönetilen kentlerdeki uygarlığın dünyaya yayılmasına ve gelişmesine değiniyor.

Dünyanın ilk sınıflı toplumu Sümer'de milattan önce 3000'li yıllarda ortaya çıktı. Başrahipler ve şehir yöneticilerinden oluşan bir seçkinler grubu, kendilerini toplumun üstünde konumlandırdı ve sıradan yurttaşları kendi çıkarları için sömürmeye başladı.

Giderek karmaşıklaşan toplum, onlara özel siyasi-dini roller tahsis etmiştir. Bu roller onlara mülkiyet ve artı değer üzerinde hâkimiyet vermiştir. Ancak kıtlığın ve yoksulluğun kural olduğu bir dünyada bu hâkimiyeti kendilerini zenginleştirmek ve kendi iktidarlarını desteklemek için kullanmışlardır.

Aynı anda ya da birazcık sonrasında birtakım başka yerlerde aynı şeyler olmuştur. Medeniyet tek bir merkezden dışarıya doğru yayılmamıştır: koşulların uygun olduğu yerlerde bağımsız biçimde ortaya çıkmıştır.

Sümer'de rahipler yönetici sınıfın çekirdeğini oluşturmuş, tapınak varlıkları onlara zenginlik sağlamış ve tapınak zigguratları onların en gösterişli

eserleri olmuştur. Şehir yöneticileri ve savaş liderleri, teokratik seçkinler arasından seçilmiştir.

Mısır'da gerçek bunun tersidir. Şahin kavminin lideri ve efsanevi ilk firavun Menes, Nil Deltası'nı (Aşağı Mısır) ve Nil Vadisi'ni (Yukarı Mısır) askeri fetihle birleştirmiştir. Merkezileştirilmiş bir devlet yaratarak kendisini tanrı-kral (firavun) ilan etmiştir.

Rahipler, memurlar, tüccarlar, zanaatkârlar ve köylülerin hepsi firavunun emri altındaydı. Yönetici sınıf –rahipler ve memurlar- mülklerini ve konumlarını kralın himayesine borçluydular. Eski Mısır Krallığı'nın (M.Ö. 2705-2250) sembolik anıtları piramitler tapınak değil, kral mezarıydılar.

Sümerli rahipler ve şehir yöneticileri gibi, Mısırlı firavunlar da "kent devrimi"nin kültürel ambalajını geliştirdi: sulama çalışmaları, uzun mesafeli ticaret (özellikle madenler, kereste ve taş konusunda), okuryazarlık ve kayıt tutma, numerik gösterim ve geometri, standart ağırlıkları ve ölçüler, takvim ve zaman kaydetme, astronomi bilimi.

Kent ambalajı devletin ve seçkinlerin ihtiyaçlarını yansıtıyordu. Nil sularının denetimi, verimli hasadı, büyük üretim fazlasını ve sağlıklı bir işgücünü garantiye aldı. Resmi ticaret çalışmaları, silah üretimi, anıtsal mimari ve lüks tüketim için ihtiyaç duyulan hammaddeleri güvence altına aldı. Bilgili bir bürokrasi, devlet iktidarının bağlı olduğu vergi ve işçilik hizmetlerini yönetti.

Bağımsız "kentsel devrimler" birkaç farklı yerde ortaya çıktı. Bu, tüm insanların en üst düzey başarılara erişebilir olduğunu gösterir. Diğerlerine örnek olacak "üstün ırklar" ya da "uluslar" yoktur. Tarihsel farklılıkları belirleyen kültür ve şartlardır –biyoloji değildir.

Milattan önce 2600 dolaylarında İndus Vadisi'nde (Pakistan) kentsel uygarlık ortaya çıktı. Mohenjo-Daro'nun büyük anıtları ve ikamet edilen mahalleleri bir milkare alanı kapsar. Kazılarda çıkan damga pulları, standart ağırlıklar ve ölçüler, komplike bir yönetime işaret eder.

Kuzey Çin'in Sarı Nehir bölgesinde bulunan antik Anyang, neredeyse 10 km. uzunluğunda ve 4 km. genişliğinde duvarsız bir kompleksti. Muhtemelen milattan önce 13. yüzyılda Şang Hanedanı'nın başkentiydi. Kazılar, zengin kral mezarlarını, büyük miktarda süslenmiş bronz zulasını ve on binlerce çatlak ve yazılı kehanet kemiğini gün yüzüne çıkardı.

Meksika'daki Teotihuacan, zirvede olduğu milattan sonra 450-650 yılları arasında 8 mil kare büyüklüğünde ve 150 bin civarında nüfusa sahip bir Maya şehriydi. Merkezinde dev piramitlerin hâkim olduğu anıtsal bir kompleks vardı. Güneş Piramidi'nin tabanı 210 metrekare ve yüksekliği 64 metreydi.

Büyük Zimbabve (M.S. 1100-1500) Afrika'nın kalbinde 20 bin nüfuslu bir kentti. Zenginliğinin temelinde büyükbaş hayvancılık, zirai tarım ve altın, bakır, fildişi, köle ticareti yatıyordu. Zambezi ve Limpopo arasında 100 bin kilometrekare genişliğinde bir alanı vardı.

Eskiden akademisyenler uygarlığın tek bir merkezden yayıldığına inanırlardı. "Eski doğudan çıkan ışık"tan bahsederlerdi. Bu, 19. yüzyılda "Beyaz Adamın Sorumluluğu" –Avrupalı emperyalistlerin uygarlaştırma misyonu- fikirleri ile donatılmıştı.

Arkeoloji bunun aksini ispatlamıştır: uygarlık, birbirinden bağımsız olarak farklı yerlerde, farklı zamanlarda gelişti. Mesaj, tüm dünya halklarının ortak beşeriyeti ve eşit yaratıcı potansiyeli paylaştığı.

Ancak başlıca medeniyet merkezlerinin, kendilerini çevreleyen toplumlar üzerinde etkisi olmuştur. "Çekirdek" ile "çeper" arasında her zaman bir ilişki olur.

Mısırlı firavunlar Lübnan'dan kereste, Kıbrıs'tan bakır, Sudan'dan altın elde etmiştir. Kimi zaman bu bir barışçıl takas meselesi olmuştur. Lübnan'daki Biblos kenti kereste ticaretiyle zenginleşmişti. Yerel tüccarlar, Mısır dilini okuyabilen tezgâhtarlar çalıştırmışlardır. Kültürel etkileşim vardı.

Başka zamanlarda bu bir fetih meselesi olmuştur. Kuzey Sudan fethedilmiş ve altın vergisi vermeye zorlanmıştı.

Çekirdek ve çeper arasındaki etkileşim bu nedenle çok yönlüydü – ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel.

Ticarete olan rağbet tüccarları, deniz kaptanlarını ve gemi inşacılarını cesaretlendirmişti. Kürekçiler tarafından hareket ettirilen uzun tekneler, milattan önce 3000 yılından itibaren Ege Denizi'nde kullanılmıştır. Troya Kalesi milattan önce 2700 yılında Çanakkale Boğazı girişindeki bir limanı korumak için inşa edilmiştir.

Minos Uygarlığı'nın "Thalassokrasi"si (deniz hakimiyeti), milattan önce 1950-1450 yılları arasında Girit'in merkezi konumu ve adalıların kargo gemilerini derin gövdeli, yüksek kapasiteli, yelken gücüyle giden biçimdeki devrim niteliğinde tasarımları üzerinden egemenlik kurmuştur.

Minos Girit medeniyeti yöneticileri, geniş alana yayılmış, taştan yapılan, duvar resimlerinin ve devasa seramik kapların olduğu kilerlerin yer aldığı saraylarda yaşamıştır.

Homeros, kahramanı Odysseus'u seyahat yorgunu bir görünüşte tanımlar, onun "yaşamını hantal bir gemide, dışarıya giden malları hakkında endişelenerek harcayan, aşırı kârlarla eve geldiğinde gözünü yükünden ayırmayan bir tüccar gemisi kaptanı gibi" olduğunu söyler.

Böylece çeper, ticarete olan rağbet ile değişmiştir. Çeper, savaş tehdidiyle de değişmiştir. Akkad kralı Sargon, milattan önce 2330 sonrasında Mezopotamya şehirlerini birleştirmiş ve Pers Körfezi'nden Akdeniz'e dek uzanan bir imparatorluk yaratmıştır. Eski Krallık (Mısır medeniyetinde milattan önce üçüncü bin yıla verilen isim; ç.n.) firavunları, Sina'yı bakırı için fethetmişlerdir.

Süpergüç militarizmle tehdit edilen çeperdeki küçük devletler ve kabileler savaş için örgütlenmişti. Bronz Çağı dünyasına savaşçılar, silahlar ve savaş filoları egemendi. Ağır çekimdeki silahlanma yarışı, yüzyıllar boyunca hız

kazandı. Duvar resimleri malların yüklendiği gemileri gösterir, ama aynı zamanda silahlanmış adamlarla dolu gemileri de gösterir.

Ticaret ve savaş vasıtasıyla ve malların, insanların, fikirlerin hareketi yoluyla çekirdek ve çeper toplumları birbirini etkilemiştir.

Kültürün paylaşımı ve yayılması, arkeologların “difüzyon” dedikleri şeydir. Bu, bilgi ve üretkenliğin gelişmesindeki başlıca süreçlerden biridir. İlerleme bariyerlerle engellenir, köprülerle kolaylaştırılır.

Ancak rekabet eden seçkinler ve hasım ordular dünyası aynı zamanda ölüm, tükenme ve gerileme potansiyeli barındırır. Göreceğimiz üzere, Bronz Çağı medeniyetinin zıtlıkları insanlığı durmadan krize ve barbarlığa sürüklemiştir.

Bölüm 8: Bronz Çağı’nda Kriz

Dizinin bu bölümünde Bronz Çağı imparatorluklarının neden ortaya çıkıp çöktükleri ve bu çelişkili toplumsal yapının neden uzun zamanlar kendini tekrar ettiği irdeleniyor.

Bronz Çağı imparatorlukları ortaya çıktılar ve yıkıldılar. Akad İmparatorluğu (Irak’ta kurulan), milattan önce 2190 civarında, ortaya çıkışından 140 yıl sonra aniden yıkıldı. Mısır’daki Eski Krallık’ın yıkılışı da bundan kısa bir zaman önce, milattan önce 2250 dolaylarında aynı anilik ile gerçekleşmişti.

Erken Bronz Çağı uygarlığı neden başarısız oldu? Detay mevcut değil, ancak Mısır kaynaklarında kıtlık, devletin parçalanması, batıdan Libyalı akıncıların ve doğudan da Nübyeli akıncıların baskını görülüyor. Buna karşın net olmayan şey bunların gerçekleşmesinin neden gerektiğiydi. Neden piramit inşacılarının bir zamanlar güçlü olan merkezileştirilmiş

devleti artık halkını besleyemiyor, otoritesini sürdüremiyor ve sınırlarını koruyamıyordu?

Bu ortaya çıkış ve yıkılış şekli tekrar eden bir şeydi. Erken Bronz Çağ krizinin yarattığı kargaşadan yeni imparatorluklar doğmuştu. Milattan önce 1600-1200 yılları arasında Doğu Akdeniz bir kez daha rakip imparatorluklar arasında bölündü –Yeni Krallık Mısır'ı, Anadolu Hititleri (Türkiye), Kuzey Mezopotamya'daki (Irak) Mitanniler ve Miken Yunanlıları.

Söz konusu Geç Bronz Çağı jeopolitik sistemi, milattan önce 12. yüzyıl süresince şiddetli saldırı ve ihtilaf ortasında çöktü. Savaş durumuna geçmiş Eski Krallık firavunları, Libyalılardan ve "tüm topraklardan gelen kuzeylilerden" eşgüdümlü saldırıları kayda geçmişler. Bahsi geçen ikincisi daha tehlikeli. Bu farklı etnik yapılardan oluşan "deniz insaları", büyük korsan filoları oluşturmuşlar. III. Ramses, "Bu insanların hepsi birden ilerlemekteydi. Hiçbir ülke onlara karşı koyamaz" demişti.

Denizci ve savaşçı olarak rakipsiz olan Yunanlılar bu deniz insanlarının arasındaydı. Homeros'un İlyada ve Odessa'sı muhtemelen milattan önce 1190 civarında gerçekleşerek ağızdan ağza aktarılan gerçek olaylara dayanmaktadır. Şiirler bu olayları efsanevi kahramanların gözüpeklik öykülerine dönüştürmüştür. Truva Savaşı ile ilgili gerçeğin özü, yağmaya kararlı olan Yunan korsanlarca gerçekleştirilen büyük bir deniz saldırısı olduğu izlenimini uyandırıyor.

Bu nedenle Geç Bronz Çağı imparatorlukları, Erken Bronz Çağı imparatorluklarına olduğu gibi yıkıldı. Ve Akdeniz'in ötesine, uygarlığın farklı zamanlarda geliştiği başka yerlere baktığımızda aynısını görürüz – ortaya çıkış ve yıkılış.

Mohenjo-daro ve Harappa'daki İnduş uygarlığı milattan önce 1900'lerde yıkıldı. Büyük Mohenjo-daro şehrinin aniden ve şiddetle öldürülen üst düzey insanlarından kalan gömülmemiş şeyler arasında kazıcılar bulundu.

Milattan önce iki binlerdeki Shang'dan milattan sonra 1644-1911'deki Manchu'ya kadar Çin tarihi bütün bir emperyal hanedanlar dizisinin rastgele periyotlarla, bazen asırlar süren, bölünme ve savaşla sonuçlanan ortaya çıkış ve düşüşüne şahittir.

Bu süreç boyunca Çin uygarlığı çok muhafazakâr ve temelde değişmezdi. Sosyo-ekonomik düzen nesilden nesile, hanedandan hanedana tamamen kendini tekrarladı. Çin, antik uygarlığın döngüsel yoluna uç bir örnek sağlıyor.

Bu nedenle, karşılaşacağımız iki tarihsel sorun var. Antik uygarlıklar neden ortaya çıktı ve yıkıldı? Ve bu çelişkili toplumsal yapı, uzun zaman dilimleri boyunca neden tamamen kendini tekrar etti?

Antik dünya, tekniğin durağanlığı ile nitelenmiştir. Çeşitli zamanlarda insanlar mevcut üretim biçiminin çelişkilerini, onu dönüştürerek atlatmıştır. Küresel ısınma, Geç Paleolitik avcılarının bel bağladığı büyük av hayvanlarının yaşam alanlarını tahrip etmiştir. Buna yanıt –Neolitik Devrim- tarımın ve stok artışının benimsenmesi yoluyla üretkenlikte, üründe ve nüfusta devasa artış elde etme olmuştur.

Toprak yorgunluğu ve nüfus baskısı daha sonra bu Erken Neolitik üretim biçimi için kriz yaratmıştır. Kentsel Devrim'de çelişkiler, arazi ıslahına, sulama planına ve toprağın sürülmesine dayalı ikinci bir büyük ileri atılım ile çözülmüştür.

Ancak Kentsel Devrim sonraki ilerleme için ayak bağı da getirmiştir: bir yönetici sınıfın varoluşu. Bunun doğuşunun haritasını daha önce çizmiştik. Bunun köklerinin uzmanlaştırılmış dini, askeri ve siyasi görevlerde, ilkel bir ekonomik sisteme içkin kıtlık ve emniyetsizliklerde olduğunu belirtmiştik. İlk yöneticiler, toplumsal rolleri kendilerine kıt kaynaklar üzerinde hâkimiyet veren kişilerdi.

Neden yönetici sınıfın, yeni fikirler için engel olması gerekmiştir? Kuşkusuz, artı değeri yükseltmek amacıyla tekniği geliştirmek onların

çıkarlarına değil mi? Evet ve hayır. Toplumsal hayattaki tüm şeylerde olduğu gibi karşıt baskılar vardı.

Yeni yönetici sınıflar, kürsülerinde endişeyle oturdular. Kendi aralarında bölünmüşlerdi; aile aile, şehir şehir, kabile kabile ve imparatorluk imparatorluk. Büyük aileler, içerideki hasımlara karşı sadık kişilerden ve muhafızlardan oluşan maiyetler oluşturmuşlardı. Yabancı düşmanlara karşı ordulara ve büyük kalelere ihtiyaçları vardı.

Yöneticiler, sömürüldükleri için potansiyel isyankâr olan ve bu nedenle zor ve aldatmanın dikkatli bir karışımıyla sindirilmeleri gereken halk kitlelerinden de kopuklardı.

Zor, soylu maiyet ve devlet güçleri tarafından ortaya koyulan tehdit anlamına geliyordu. Aldatma, yöneticilerin asli bir rol oynadıkları ve kamu yararına hareket ettikleri yönündeki ideolojik sav anlamındaydı. Güç ve aldatmanın her ikisi de, arkeolojik belgelerde başat olan kocaman heykellerde cisimleşmişti.

Mısır’ın Eski Krallık dönemi piramitlerini ele alalım. Bu piramitler, ebediyete kadar yaşamaları beklenen tanrı-kralların mezarlarıydı. Bunlar, yöneticinin korkunç ve göz korkutucu bir çehreye yükseltildiği yanlış bir ideolojinin anıtlarıdır. Piramitler, halka konumlarını öğretmek üzere tasarlanmıştı. Sınıf savaşında ideolojik birer silahtılar.

Bu nedenle Bronz Çağı seçkinleri denetimlerindeki artı değeri gelişmiş tekniğe ve daha yüksek üretkenliğe yatırmadılar. Kaynakları askeri rekabette, prestij anıtlarında ve tabii ki lüks yaşam biçiminde israf ettiler. İktidar, propaganda ve ayrıcalık –üretkenlik değil-, Bronz Çağ köylülerinin emeğiyle yaratılmış artı değeri tüketti.

Bu süreç birikimseldi. Zenginin açgözlülüğü hiçbir zaman tatmin olmuyordu. Daha önceki anıtların ihtişamı, kendinden sonra gelen tarafından gölgede bırakılacak bir standart koyuyordu. Yöneticiler saraylarının lükslüğü, mezarlarının görkemi, büyük şehirlerinin sanat ve mimarisi konularında rekabet içindeydi.

Hepsinden öte, genişleyen ve çarpışan çekişme biçimi olarak askeri rekabet yoğunlaşmıştı. Geç Bronz Çağı dünyasında ağır çekim bir silahlanma yarışı saptanabilir. Milattan önce 1200 yılında, yine milattan önce 1600 yılına nazaran daha fazla asker, daha iyi silahlanmış ve daha güçlü savunan kaleler varmış gibi görünüyor. Dünya, daha da askerileşmiş hale gelmişti.

Teknik durgundu ama artı değer tüketimi yükseliyordu. Savaş, anıtlar ve lüks, köylülere yönelik daha yüksek sömürü oranı ve yoksullaştırma anlamına geliyordu. Tepedeki aşırı birikim, sistemin tarımsal temelindeki bozulma ile yansıyordu.

Geç Bronz Çağı'nın mağrur savaşçı efendileri, ekonomik maliyetleri sürdürülemez hale gelmiş asalak seçkinlerdi. Milattan önce 12. yüzyılda dünyalarının çökmesinin en derin sebebi budur.

Ancak bu, iç çözümü olmayan bir sorundu. Durgun teknik, sosyo-ekonomik muhafazakârlık anlamına gelmekteydi. Eski toplumun içinde büyüyen yeni güçler yoktu. Bun nedenle tercih, istilacıların barbarlığı ile eski (başarısız olmuş) emperyal uygarlığın yaşama dönmesi arasındaydı.

İnsanlık bir kez daha çıkmazdaydı. Ancak bu kez, sınıfların ve devletlerin varlığı, insan yaratıcılığı ve ilerlemesine karşı aşılması zor engeller inşa etmişti.

Bölüm 9: Tarih Nasıl Meydana Gelir?

Dizinin bu bölümünde, müsrif, durgun ve kriz eğilimli toplumlar yaratan sınıfsal ayrışmanın ilk safhaları inceleniyor ve "tarihin nasıl meydana geldiği" sorusuna yanıt aranıyor.

"Kent Devrimi", Bronz Çağı'nın büyük emperyal uygarlıklarını yarattı. Fakat bu uygarlıklar savaşa, anıtlara ve lükse yüksek düzeyde boşa harcama ile niteleniyordu –rekabete dayalı olan ve bu nedenle birikerek çoğalan bir harcama.

Bu boşa harcama, dünyanın uzlaşmaz sınıflara ve rakip devletlere bölünmesinden kaynaklanıyordu. Ve bu, verimli kaynaklar ve rezervler ekonomisinin içini boşaltacak şekilde köylülüğün aşırı sömürülmesi ile sonuçlandı.

Emperyal uygarlıklar bundan dolayı ekonomik anlamda durgun ve toplumsal anlamda muhafazakârdı. İlerlemenin önünde aşılması güç engeller oluşturan, sınıfların ve devletlerin temelleriydi.

Bronz Çağı çıkmazı, duraklamak ve durumu değerlendirmek için faydalı bir fırsat sağlar. Şu anda karmaşık toplum yapısının tüm unsurları yürürlükte,

öyleyse şu soruyu yöneltmek uygun: tarih nasıl meydana gelir?

Tarihsel süreci üç motor sürükler.

Birinci olarak teknik anlamda gelişme vardır. İlerleme, doğa üzerinde daha iyi hâkimiyeti olası kılan bilgi birikimi, emek üretkenliğinde artış ve insan ihtiyaçlarını tatmine uygun ekonomik kaynakların genişletilmiş mevcudu olarak tanımlanabilir.

Bu anlamda ilerleme kaçınılmaz değildir. Örneğin Shang Hanedanı Çin'inde, Miken Yunanistan'ında ya da Norman İngiltere'sinde bütün köylü nesilleri, tüm ömürlerini ne tarımsal ekipmanda, ne de yardımcı ekipmanda hiçbir kayda değer yenilik deneyimlemeden geçirmiş olabilir.

Sadece modern kapitalist toplumda teknik gelişme üretim biçiminde esastır. Marx, bu konudaki fikrini açıklarken açık bir biçimde şunu belirtmişti: "Eski üretim biçiminin değişmez biçimde korunması, tam tersine, daha önceki tüm endüstriyel sınıfların mevcudiyetinin birinci koşuluydu."

Kapitalizm öncesi toplumdaki ilerleme rastlantısaldı, sosyo-ekonomik sistemin dinamiğinin özünde olan bir şey değildi. Sınıflı toplum öncesinde insan topluluklarının varoluşlarını tehdit eden ekolojik kriz muhtemelen kritik önemdeydi. Neolitik Devrim, küresel ısınma ve av hayvanlarındaki ani azalış karşısında bir yanıtmış gibi görünüyor.

Kapitalizm öncesi sınıflı toplumda, tekniğin gelişmesi daha geniş bir etki türü meselesiydi; bazıları yeniliğin hızlandırıcılarıyken, bazıları da ilerlemenin önünde engeldi. Bunu anlamak için, tarihsel sürecin diğer iki motorine göz atmamız gerekiyor.

İkinci motor, servet ve iktidar için yöneticiler arasındaki rekabettir. Bu, hem yönetici sınıflar içinde, örneğin rakip soylu gruplar arasında çekişme, hem de yönetici sınıflar arasında, rakip devletler ve imparatorluklar arasında olan çekişme şeklini alır.

Modern kapitalist toplumda böylesi bir rekabet hem ekonomik, hem politik-askeri boyutlara sahiptir. 20. yüzyılın ilk yarısındaki iki dünya savaşı esasen rakip milli-kapitalist bloklar arasındaydı.

Bunun aksine, kapitalizm öncesi sınıflı toplumda yöneticiler arasındaki tüm rekabet esasen politikti. Rekabetçi askeri birikim halini almıştı. Dünya, rakip gruplara ve devletlere bölünmüştü. Siyasi güvensizlik daimi bir durumdu. Askeri rekabet sonuçtu: her birinin rakibinden daha hızlı biçimde asker toplamaya, istihkâm ve silahlanmaya doğru amansız sürüklenmesi.

Tarihsel sürecin üçüncü motoru sınıflar arasındaki mücadeledir. Antik dünyada, rekabetçi askeri birikim yönetici sınıfın sömürü oranını arttırmasını ve köylülerden daha çok üretim fazlası sağlamasını gerektiriyordu.

Bu sürecin iki sınırı vardı. Biri, köylülerin ve ekonomik sistemin kendi kendini yeniden üretebilmek zorunda olmasıydı: aşırı vergilendirme, toplumsal düzenin maddi temelini tahrip edecekti (ve bazen de ediyordu). Diğeri ise köylülerin sömürüye karşı direnişiydi.

Bronz Çağı'ndaki sınıf mücadelesine dair çok az şey biliyoruz. Bir istisnası, Mısır'daki Teb şehrinde (günümüzün Luksor'u) milattan önce iki binlerden kalan belgelerden sağlanmaktadır. Bu belgeler, tapınakları ve seçkinlerin mezarlarını yapan hünerli madenciler, taş ustaları, marangozlar topluluğu ile ilgilidir.

Belgeler, sınıflar arası gerginliği tescil etmektedir. Esnaflar görece iyi kazansa ve makul saatlerle çalışsa da, zorba yöneticiler bazen vidaları sıkmaya çalışıyormuş. "Üretim fazlası"nın gereksimin olduğuna inananlar bir kez daha zorla çalıştırmayı kabul ettirmişlerdi. Fakat sömürülen bazen karşı koymuştu. Belgelerden biri, milattan önce 1170'te eşleri tarafından desteklenen esnafların yiyecek paylarının verilmesinin gecikmesi ve ailelerinin açlıkla karşı karşıya kalmasıyla birlikte greve gittiğini gösteriyor –tarihte kaydedilmiş ilk örnek.

Üç motor: teknik anlamda gelişme, rakip yöneticiler arasındaki rekabet ve sınıflar arası mücadele. Her bir motor çok farklıdır. Her biri farklı dışavurumlarla, değişken hızlarda ve kesintili etkiyle işler. Bu nedenle tarihsel süreç son derece karmaşıktır. Her bir motorun kendisi, sadece

çelişkilerin bağlantı noktası değil, aynı zamanda her üç motor da eşzamanlı işler, bazen aynı doğrultuya, bazense zıt doğrultuya sürüklenir.

Bu nedenle her tarihsel durum emsalsizdir. Her biri ekonomik problemlerin, toplumsal gerilimlerin, siyasi uzlaşmazlıkların, kültürel farklılıkların ve kişisel etkilenimin kendine özgü “konjonktürü”dür.

Konjonktür, tarihsel devinimin meydana geldiği şartları sağlar. Ancak şartlar, sonucu belirlemez. Bu, tarihin gelecekteki yönüne karar veren toplumsal güçlerin –örgütlenmiş insan topluluklarından oluşan- çatışmasıdır.

Bronz Çağı uygarlığının ardı arkası kesilmeyen krizlerine dönelim. Boşa harcama, kaynakları üretken teknikten koparmış ve deney ve yenilenmeyi bastırmıştır. Dahası: bilimdeki ilerleme, büyü, din ve mistifikasyonun diğer biçimlerince engellenmiştir.

İlerleme, “doğru bilinç”e bağlıdır –dış gerçeklikle aynı olmasından ötürü insan eyleminde yararlı bir rehber olan dünya bilgisi-. “Yanlış bilinç” –tanrı-kral inancı, ilahi telkin ya da örneğin aynin faydası- aksi bir etkiye sahiptir: bilimin, uygulamalı çalışmanın ve dolayısıyla toplumsal ilerlemenin önünde engeldir.

Teori ve pratik, gerçek dünyada tekniği ve üretkenliği, şuuru ve özü, edebi kültürü ve emeği geliştirmek için etkileşmek yerine, emperyal uygarlıklarda ayrık hale gelmiştir. Mısırlı rahipler toprağı değil yıldızları incelemiştir ve doğa bilimlerinin değil mumyalamanın rehberini yazmışlardır. Mısırlı köylüler tarafından yaratılan zenginlik, putların anıtlarında israf edilmiştir. Mısırlı sanatçıların hünerleri, “el işi” olma şeklinde hor görülmüştür.

Bunun sonucunda, eski uygarlıklarda ilerleme engellenmiştir. Çıkmazı dağıtabilecek hiçbir yeni güç beslenmemiştir. Tarihin enerjisi, emperyal iniş çıkışın çarkını döndürmede tüketilmiştir.

Ancak milattan önce 1200’dem dünya sisteminin özü, sosyo-ekonomik muhafazakârlığın durgun yoğunluğunun üzerindeki jeopolitik kargaşa saçmalığı olarak görülebilseydi, çevre daha devingen olurdu. İşte, kralların,

rahiplerin, bürokratların hâkimiyetinden nispeten bağımsız olan engin Bronz Çağı dünyasının göçebeleri, çiftçileri ve zanaatkârları, bili ve becerinin sınırlarını zorlamıştır.

Birçok buluş vardı. Ancak bunlardan biri en önemlisiydi. Bronz pahalı, aristokratik ve sağlam aletler ve silahlar yapmak için çok yumuşaktı. O buluş, ucuz, sert ve tüm dünyayı fethedecek derecede herkes için mevcut bir metaldi.

Geç Bronz Çağı krizinin kargaşa ve didişmesinin ortasına, Kuzey'den yeni istilacılar geldiler: demir insanları.

Bölüm 10: Demir İnsanları

Bu bölümde, uygarlaşmamış çevre ülkelerinde milattan önce 1300'lü yıllarda dünyayı dönüştürecek olan endüstriyel devrimin başlangıcı inceleniyor.

Birçok devrim, küresel sistemin çekirdeğinden ziyade çevresinde ortaya çıkar. Çevredeki yaşam daha az güvence altındadır, daha az kemikleşmiştir ve bundan dolayı daha az muhafazakârdır.

El emeği, Bronz Çağı'nın eski emperyal uygarlıklarında sömürülmüş ve küçümsenmiştir. Devasa artı değerler koparılmış ve savaşlarla, anıtlarla ve lüks ile heba edilmiştir. Yeni teknoloji yatırımı için geriye çok az şey kalmıştır.

Var olan seçkinler için yenilik, her halükarda tehlikeliydi. Yenilik düşünmeyi, sorgulamayı ve yeni olasılıkların tahayyülünü içerirdi. Bu nedenle insanoğlunun yaratıcılığı sadece iş görecek maddi kaynakları reddetmedi, aynı zamanda rahiplerin büyü ve mistisizmleriyle de uyuşturuldu.

Bir durgunluk ortamına karşı, ara sıra beceri kıvılcımı göze çarpar. Cam işçiliğini Mısırlılar, muhasebeyi Babilliler, alfabeyi de Fenikeliler icat etmiştir. Hâkim olana istisnalar şöyle meydana çıkıyor: lüks bir eşya, zenginliğin ölçülmesinin yolu ve bunu kaydetmek için bir yazı. Böylesi icatlar çiftçiler ya da zanaatkârların pek işine yaramıyor. Bu icatlar servetin harcanması ve kontrolüyle ilgililer, üretimiyle değil. Bunlar, bilim ve emeğin birbirinden ayrı hale geldiği bir toplumu yansıtıyor.

Uygarlaşmamış çevrede öyle değildi. Milattan önce 1300'lü yıllarda, dünyayı dönüştürecek olan bir endüstriyel devrim başlamıştı.

Arkeolojik kayıtlar nettir: bu zamandan itibaren metal nesnelerin miktarı, çeşitliliği ve kapsamlılığı patlama yapmıştı. Madencilik teknolojisi giderek artan bakır, kalay ve altın tedariki sağlayacak biçimde ilerlemişti. Eritme yöntemleri gelişmişti. Ve madeni eşya yapımcıları çoklu kaplar ve benzeri görülmemiş karmaşıklıkta nesneler oluşturmak için döküm tekniği kullanmaya başlamıştı.

Sardinya'dan bronz savaşçı heykelleri vardır. Danimarka bataklıklarından da bronz borazanlar. Kaslara benzetmek için kalıplanmış bronz zırhlar. Bronz kalkanlar, kılıçlar, kınlar, mızrak başları, baltalar, at koşumları, bıçaklar ve daha fazlası. Bazen bunlar büyük yığınlarla ortaya çıkar. Binlerce Geç Bronz Çağı yığını arkeologlarca bilinmektedir. Bunlardan İngiltere Isleham'daki 6 bin 500 parça içermekteydi.

Kısa zaman içinde bundan daha önemli şeyler oluyordu: madenciler, demiri direngen filizinden çıkarmanın yollarını deniyordu.

Demir yeni bir şey değildi. Yüzyıllar boyunca ilkel işlenmiş demir uygulamaları nadiren kullanılmıştı. Ancak hesaplı bir fiyatla kaliteli demir eşyaların seri imalatı için hiçbir teknik geliştirilmemişti.

Bu, çok eski çağlarda Kafkasya dağlarında yaşayan barbar bir kabilenin başarısı olabilirdi. Yeni teknoloji buradan Anadolu Hiti İmparatorluğu'na (Türkiye) sıçramış görünüyor. Bunun daha öteye yayılması, emperyal

yönetici sınıfın demirden silah yapımını tek elde tutma çabalarıyla ertelenmişti.

Bu nedenle, el yapımı demir eşyalar milattan önce 1200 sonrasına dek yaygın hale gelmemiştir. Demircilik, Bronz Çağı imparatorluklarının devrilmesinin ortasında sıçrama yapmıştı. Çevrede ve büyük güçlerin ara bölgelerinde, bunun olmasıyla birlikte teknikte, üretkenlikte ve üretimdeki en büyük ilerlemeler kaydedilmiştir.

Demircilik bir ekonomik, toplumsal ve siyasi değişimler zinciri oluşturmuştur. Bronz pahalı ve nispeten yumuşaktı. Bu nedenle Bronz Çağı çiftçilerinin çoğu bronzdan değil, ahşap ve taştan yapılmış aletler kullanıyordu. Demir bol, ucuz ve serttir. Kullanımının önündeki engel yüksek erime noktası olmuştur.

Eritme, özel haddehaneler gerektiriyordu –yüksek ısılara ulaşması için havayı demir cevheri ve kömürden oluşan karışıma doğru iten körüklerin kullanıldığı fırınlar. Teknik bulunur bulunmaz sıradan çiftçiler kendi bahçelerinde haddehanelerini kurabilmiş ve kendilerini metal aletlerle donatabilmişlerdir.

Demir ile birlikte üretkenlikte artışın mümkün kılındığından şüphe duyanlar, ahşap bir kürekle yeri kazmayı ya da taş bir balta ile ağaç kesmeyi denemeliler. Demir, üç bin yıl önce tarımda, endüstride ve savaşta devrim yarattı. Etkisi, 19. yüzyılda buhar gücünün olduğu kadar dönüştürücüydü.

Aynı zamanda sosyal dünyayı tepetaklak edeceğinin de habercisi oldu. Bronz aristokratikti. Bronz Çağı dünyasına, savaş arabalarına binen pahalı silahlar ve zırhlarla donanmış savaş ağaları egemendi. Bunlar, ilkel aletlerle aralıksız çalışmak zorunda olan köylü kitlelerince desteklenmişti.

Demir, en önemli doğrayıcı ve kesiciydi. Demirden yapılmış baltalara sahip insanlar, yeni tarlalar yaratmak için sık ormanları ve cangılları temizleyebilirdi. Ayrıca demir sabanlarla ağır killi toprakları sürebilirlerdi. Demir teknolojisi, yeni bir tarımsal öncüler ve özgür köylüler dalgasını zincirlerinden saldı.

Demir aynı zamanda demokratikti. Bronz ustaları saraylar, demirciler köyler için çalışırdı.

Demir, sıradan insana bir mızrak ve bir kılıç verdi. Ve eğer bunun gibi bir başka adamla omuz omuza durursa –bir falanj oluşturduysa- savaş arabası taarruzunu durdurabilirdi. Ve bunu yapabilirse toprak ağasını öldürebilirdi.

Çok sayıda küçük şefin hüküm sürdüğü dış dünyada yerleşimden yerleşime giden, mal ve hünerlerini satan Erken Demir Çağı demircileri yeni dünya düzeninin bundan habersiz özneleriydi. Rakip şefler onların hizmetleri için kapışıyor ve bu durum ekonomik değerlerini, toplumsal konumlarını ve kendilerine ve zanaatlarına biçtikleri değeri yükseltiyordu. Dolayısıyla bu durum ona mükâfatlarını, bağımsızlığını ve bir mucit olmak için özgüvenini veriyordu.

Homeros, bu durumdan bazı şeyler yakalamıştır. İlyada ve Odessa'nın içeriği dört asrı kapsamaktadır. Şiirler milattan önce 12. yüzyılı resmetmektedir, ancak ağızdan ağza aktarılan destanlar olarak milattan önce 8. yüzyılda yazılı biçimde son hallerine erişmişlerdir. Homeros bazen Geç Bronz Çağı'nı, bazen ise kendi Antik Çağ'ını betimlemektedir.

Homeros, "Bir kâhin, bir doktor, bir şarkıcı, bir zanaatkâr her yerde memnuniyetle karşılanacağından emindir" dediğinde, bize imparatorluk sonrası çağda, milattan önce 8. yüzyılın "Karanlık Çağları"nda, küçük şefler ve gezgin demirciler dünyasında vaziyetin nasıl olduğunu anlatır.

İlk olarak uygarlaşmamış kuzeyde ortaya çıkan bağımsız zanaatkârlardan oluşan yeni sınıf, Homeros zamanında Doğu Akdeniz'de kökleşmişti.

Milattan önce 12. yüzyılda Geç Bronz Çağı imparatorlukları çökmüş, birbirlerine karşı askeri mücadelede tükenmiş, içerideki direniş ve dışarıdan gelen saldırıyla parçalanmıştı.

Bunları yerinden eden jeopolitik sistem, daha küçük devletlerin –Mısır gibi küçülmüş emperyal devletler, Ugarit gibi ticari şehir devletleri ve Filistin gibi uygarlaşmamış yerleşimler- sürekli değişen manzaralarıdır.

Demircilik, bu yeni, daha açık ve daha az yukarıdan aşağı dünyada gelişti. Deniz ticaretinin ada merkezi olan Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de milattan önce 11. ve 12. yüzyıllardaki demir temelli endüstriyel devrime öncülük etti.

Eski iniş çıkış döngüsü, Bronz Çağı uygarlığının tekrarlayan ritmi kırıldı. Yeni bir teknoloji yeni bir ekonomi, yeni toplumsal ilişkiler ve yeni politik biçimler yarattı. Tarih, taze kanallar oluşturdu.

Bu kanalların bazılarını şimdi çizelge ile göstermemiz gerekiyor –Pers, Hindistan, Çin ve hepsinden önemlisi Akdeniz'de.

Bölüm 11: Batı Asya: Pers İmparatorluğu

Neil Faulkner bu bölümde, demirden yapılan araçların artı değeri yükseltmesiyle birlikte yaşanan gelişmeleri ve bunun sonuçlarından biri olan Pers İmparatorluğu'nu inceliyor.

Bronz Çağı imparatorlukları küçük ve ayrışmıştı. Mısır'da Nil, Irak'ta Dicle ve Fırat, Pakistan'da İnduş ve Çin'de Sarı Nehir'in büyük alüvyonlu taşkın ovalarına kurulmuşlardı. Uygarlığın bu ilk merkezlerinin arasında büyük çöl alanları, bozkırlar ve dağlar yayılmıştı.

Ahşap ve taş aletlerle üretkenlik düşük ve artı değer küçüktü. Bronz Çağı teknolojisini kullanarak, sadece büyük nehir vadilerinin olağanüstü bereketi şehirler kurmak, orduları ayakta tutmak ve imparatorluklar yaratmak için zenginlik sağlandı.

Geç Bronz Çağı'nda bile Knossos (Girit'te), Miken (Yunanistan'da) ve Truva (Türkiye'nin kuzey batısında) gibi yerleşimler nispeten azgelişmiş çevreyi temsil ediyordu. Buralarda mütevazı büyüklükte ve kocaman

saraylar ya da kaleler vardı. Minos'un tüccar prenslerinin ve Miken savaş ağalarının servetleri, Yeni Krallık firavunlarınınkiyle karşılaştırılamazdı.

Bu durum, milattan önce 1000'den sonraki yüzyıllarda değişti: uygarlığın ve imparatorluğun çapı patlama yaptı. Demir Çağı çiftçileri arazilerin bakirliğini kırdılar ve buralarda buldukları ağır zemini sürdüler. Üretkenlik ve nüfus hızla arttı. Artı değerler, Demir Çağı imparatorlukları kurucularının Bronz Çağı'ndaki atalarını gölgede bırakmalarına elverişliydi.

Milattan önce 3. yüzyılın sonunda Çin, Ch'in devleti savaş ağası Shih Huang-ti tarafından birleştirildi. Shih Huang-ti, Geç Bronz Çağı'nda Şang Hanedanı'nın hâkim olduğunun beş katı büyüklükte bir alana egemen oldu.

Bundan bir asır önce, milattan önce 4. yüzyılın sonlarında Mauryalı savaş ağası Çandragupta, ilk Hindistan imparatorluğunu kurdu. Bir asır sonra zirve noktasına ulaşan Maurya İmparatorluğu sonunda İnduş Vadisi'nin büyük bölümünü, Kuzey Ovası'nın tamamını, Ganj Vadisi'ni, Nepal'i ve Deccan'ı kapladı.

Bundan iki asır kadar önce, milattan önce 6. yüzyıl ortasında üç büyük Pers fatihi, Sirus, Kambises ve Darius daha da büyük boyutta bir imparatorluk kurmuştu. Milattan önce 500 civarlarında, imparatorluğun doruk noktasında batıda Trakya'dan (Bulgaristan), doğuda İnduş'a (Pakistan), kuzeyde Kafkasya Dağları'ndan güneyde Nübye Çölü'ne kadar uzanmıştı.

Persler güneybatı İran'da çetin dağ vadilerinin yerleşik çiftçileriydiler. Medler, geniş kuzeydoğu İran bozkırlarının göçebe atlılarıydılar. Milattan önce 550'de Pers ve Med fetihle birleştirildi. İki nesil içinde Irak, Mısır, Türkiye, Pakistan ve Afganistan imparatorluğa dâhil edilmişti.

Milattan önce 6. yüzyılın Pers İmparatorluğu, bu nedenle uygarlığın dört asli merkezinden üçünü kapsamıştır –Nil, Dicle, Fırat ve İnduş nehir vadileri. Bunlar ve bunların arasında kalan alanlar tek bir emperyal devlet çatısında birleştirilmiştir ve haraç veren eyaletler yığını olarak yönetilmiştir.

Bu eyaletleri, birleşik bir kültürel bütün olacak şekilde kaynaştırma girişimi olmamıştır. Per İmparatoru'na "Yüce Kral" adı verilmiştir –kendi etnik ve

dini kimliklerini, ekonomik ve toplumsal örgütlülüklerini ve kendi politik yapılarını koruyan, bariz biçimde tebaa olan bir dizi halkın yöneticisiydi.

Persepolis'teki imparatorluk sarayının ana izleyici salonuna giden tören merdivenlerini taş rölyef heykeller süsler. Bunlar, 23 ayrı tebaadan gelerek Ulu Kral'a aralarında giysiler, metal kaplar, altın, fildişleri, atlar ve develer, antiloplar, aslanlar ve okapiler gibi egzotik hayvanların olduğu hediyeler ya da haraçlar veren heyetleri tasvir eder.

Persepolis'teki binalardaki yazılar, imparatorluğun en önemli insanlarını listelerken, binlerce yazılı kil tablet de kraliyet ailesinin, memurların ve işçilerin gıda ya da gümüş masraflarını belgeler.

Böylesi geniş bir alanda haraç toplanması nasıl mecburi kılınmıştı? İmparatorluk, genel valilerin (satrap denilen) yönettiği büyük eyaletlere bölünmüştü. Satrapların imparatorluk başkentiyle bağlantısını bir yol ağı ve resmi posta sistemi sağlıyordu. Örneğin Kral Yolu, Türkiye'nin batısındaki eyalet başkenti Sardes'ten İran'ın batısındaki imparatorluk başkenti Susa'ya uzanmıştı.

Satraplar büyük orduları ve filoları yönetiyorlardı. Ancak büyük isyan ya da dış sefer olaylarında Ulu Kral önderliğinde ihtişamlı bir ordu oluşturulurdu. Bu ordunun bileşimi, imparatorluğun çok dilli karakterini yansıtırdı: her bir etnik bileşen kendi tarzıyla savaşırdı.

Ulu Kral'ın zenginliği Persepolis, Susa, Hamedan, Pasargad ve Babil'deki kraliyet saraylarının büyüklüğünden anlaşılır. Persepolis, izleyici salonlarının, bekleme odalarının, haraçlar için depoların, imparatorluk korumaları için koğuşların, duvarla çevrilmiş bir av alanının, devasa bir süs bitkisi bahçesinin ve zanaatkârların, tüccarların ve işçilerin geniş bir çarşısının yer aldığı uçsuz bucaksız bir yerleşimdi.

Büyük İskender milattan önce 331'de Persepolis'i ele geçirdiğinde, en zengin Yunan şehri olan Atina'nın 300 yıllık gelirine eşit değerdeki bir hazineyi de zaptetmişti.

Zenginliğine kasrşın Pers İmparatorluğu görece istikrarsız ve kısa ömürlü oldu. Kiros, Persleri ve Medleri birleştirerek güçlü bir fetih aracı yaramıştır. Persler mızrak ve yaylarla piyade olarak savaşmıştır. Medler ise birinci sınıf hafif süvariydiler. Hareketlilik, ateş gücü ve darbe vuran eylemin sonuçtaki bileşkesi bir fetih kasırgası yarattı.

Ancak askeri üstünlük, siyasi egemenlik ya da toplumsal dönüşüm ile denk tutulamaz. Persler sadece mevcut yönetici sınıfları birleştirmiş ve artı değerlerinin bir kısmını sahiplenmiştir. İmparatorlukları, güçle dayatılanı koruyacak her türlü birbirine bağlılıktan yoksundu.

İmparatorluğun genişliği ve çeşitliliği merkezi zayıflatmıştı. Yerel krallar ve eyalet satrapları muazzam gücü kullanıyordu. Başkaldırı yöreseldi, özellikle de daha uzak sınırlardaydı.

Pers İmparatorluğu, jeopolitik olarak kopuk ve kültürel anlamda birbirine yabancı varoluşları –Türkiye, Mısır, Irak, İran, Afganistan ve Pakistan- birbirine çimentolama girişimiydi. Bu nedenle doğal yatkınlığı kaynaşmadansa bölünmeyeydi.

Gelgelelim, kırılgan kabuğu parçalayan bir dış güç oldu. Milattan önce 6. yüzyıl sonlarında en büyük genişliğine ulaşmasıyla Pers İmparatorluğu, en uzak kuzeybatı sınırındaki bir başka uygarlıkla çarpıştı. Bu çarpışma, küçük köylü-çiftçi topluluklarına karşı dünyanın gördüğü en büyük imparatorluğun zenginliğini aşındırdı.

Pers İmparatorluğu, tamamen farklı iki toplumsal ve siyasi düzenin sınırlarını test etti. Her ikisi de Demir Çağı'nın ürünleriydi. Ancak bunlardan biri adeta küresel çapta antik emperyalizmin bir kopyası iken, diğeri ise devrimin öfke ve mücadelesinde yaratılmış yeni bir toplumsal düzendi. Demir Çağı dönüşümünün, en ileri toplumsal biçimine eriştiği yerler, Antik Yunan'ın küçücük şehir devletleriydi.

Bununla birlikte, buna dönmeden önce Hindistan ve Çin'deki uygarlığın istikametini göstermeliyiz.

Bölüm 12: Hindistan: Maurya İmparatorluğu

Neil Faulkner, doruk noktasında günümüz Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'ini kapsayan bir alana erişen Maurya İmparatorluğu'nu ve imparatorluğun toplumsal yapısını inceliyor.

Çiftçilik, milattan önce 7000'lerde Hindistan'da İnduş Vadisi'nin batısındaki Kacchi Ovası'nda başladı. Burada buğdayın yabanıl ataları, arpa, sığır, koyun ve keçiler ehlileştirmeye uygundu. Bu doğal kaynaklar, küresel ısınma ve aşırı avlanma ile temsil bulan ekolojik krizden bir çıkış yolu sunmuştu.

Bununla birlikte İnduş Vadisi insanları çiftçilerin etkisinden üç bin yıl boyunca büyük oranda bağışık kalmışlardı. Alüvyal taşkın ovasının devam eden doğal bereketi, milattan önce 4000'lere dek tarımla uğraşmayı gereksiz kılmıştı.

Ondan sonra tarımın yayılması hızlı oldu. Milattan önce 4000'li yıllar zarfında İnduş Vadisi tarımsal köylerle dolduruldu. Milattan önce

3000'lerin ortasında, nehir havzalarındaki toprağın işlenmesiyle yaratılan devasa üretim fazlası bir "kent devrimi"ni devam ettirdi. İnduş, Erken Bronz Çağ'da bağımsız medeniyetlerin var olduğu dünyadaki sadece dört yerden biri haline geldi.

Milattan önce 2000'lerde, var oluşlarından sadece 500 yıl sonra Mohenjo-daro, Harappa ve diğer İnduş şehirleri terk edildi. Hint Yarımadası'ndaki Erken Bronz Çağ medeniyeti kendi ağırlığı altında çöktü. Kent merkezli seçkinlerce gerçekleştirilen aşırı birikim büyük bir ihtimalle, ahşap ve taştan yapılmış aletlere dayalı tarımsal ekonominin üretici kapasitesini felce uğrattı.

Orta Asya bozkırlarının göçebe çobanları arasında, kuzeye oranla çok değişik bir kültür gelişti. Bu uçsuz bucaksız alan, batıda Karpatlar'dan doğuda Mançurya'ya kadar uzanan yüzlerce millik bir çayır şeridiydi. Düşük yağış, şiddetli soğuk kışlar ve kızgın sıcak yazların bileşimi nedeniyle tarım, bozkırlarda yavaş bir ilerleme gerçekleştirmiştir.

Bozkır göçebeleri, atı evcilleştirdi, at arabasını icat etti, alaşım yayı geliştirdi ve bakır, bronz, gümüş ve altından müthiş objeler üretti. Heybetli doğuştan savaşçılar olan bozkır göçebeleri dünyanın en iyi atlı okçularıydı.

Bozkırlarda yaşam istikrarsızdı. İnsanların sayısı, sürülerin büyüklüğü ve otlağın yeterliliği ince bir dengedeydi. Eğer sıcak bir yaz çayırları yakıp yok ettiyse, savaş, yerinden edilme ve kitlesel göç bunu takip edebilirdi. Bu nedenle bozkır insanlarının, sel gibi güçle daha geniş bir dünya üzerinde etkisi olabilirdi.

Belirli aralıklarla ancak önceden kestirilemeyen bir şekilde Orta Asya dışına aktılar, gıda ve yem, ganimet ve servet, yerleşecekleri yeni bir yurt arayarak batıya, güneye ve doğuya, kurumuş çayırlardan bereketli ekilebilir topraklara yöneldiler. Örneğin milattan sonra 13. yüzyılda Moğollar, 5. yüzyılda Hunlar ve milattan önce 3. yüzyılda Çin'in kendisine karşı Çin Seddi'ni inşa ettiği Hiung-nu bunlardandı.

Çok önceleri, milattan önce 1500'lerde Aryenler bozkırları terk ettiler, Hindikuş Dağı'nı aştılar ve kuzeydoğu Hindistan'daki İnduş Vadisi'ne girdiler.

Göçebe çoban istilacılar olarak nispeten sayıca az ve ilk sıradaydılar; yaşam biçimleri ve kültürleri daha önce olduğu şekliyle devam edecek gibi görünüyordu. Bununla birlikte, yüzyıllar boyunca Kuzey Ovası'ndan Ganj Vadisi'ne ve sonrasında da güneye doğru Deccan'a yayıldılar.

O zaman, Hindistan'a milattan önce 800 dolaylarında ulaşan ve Hint-Aryenlerin balta girmemiş ormanlardaki ağaçları devirmesine, kuzey ve orta Hindistan'ı çiftliklerle kaplamalarına fırsat veren demire sahiplerdi.

Aryenler atları, at arabalarını ve fetihçilerin savaşçı kültürlerini tanıttılar. Hindu inancı muhafazakârdı, ritüelleştirilmişti ve korkunç güç tanrıları ile doldurulmuştu. Kast sistemi, savaşla şekil verilen yeni toplumsal hiyerarşiyi taşlaştırmıştı. Aryenler savaşçıydılar (kşatriya), rahiptiler (brahman) ve toprak sahibiydiler (vaişya). Dördüncü bir kast, surdalar karışık ırklardan köylülerdi. Yeni gruplar, Aryen-Hindu toplumuyla giderek büyüyen bir alt-kast aracılığıyla bütünleştiler.

Hinduizm kast sistemini meşrulaştırmıştır. Toplumsal düzen doğal bir düzendi, kutsal olarak onaylanmıştı ve yükselme kişisel bir meseleydi. Erdemliler uyumlu olanlardı; öldükten sonra daha üst bir kastta yeni bir bedende dirileceklerdi. Diğer yandan karşıt görüştekiler bir sonraki yaşamda alt kasta düşürülmeyi bekleyebilecekti.

İstilacılar kendi dillerini de doğurdular: Sanskrit. Bu dil, modern Avrupa dillerinin çoğunun türediği Hint-Avrupa dil grubunun değişik bir biçimiydi. Bununla birlikte Hindistan'da kast sistemi dilin kitleselleşmesini önledi: Sanskrit, eğitimli elitlerin dili haline geldi.

Demir teknolojisi Ganj Vadisi'ni zengin çiftlikler, güçlü hükümdarlıklar ve büyük ordularla doldurdu. Üç yüz yıl süresince rakip devletler üstünlük için savaştı. Milattan önce 321'de Çandragupta Maurya'nın tahtı zorla almasıyla Magadha, bu devletlerin en güçlüsü olarak ortaya çıktı. Bir Yunan yazar,

Magadha ordusunun gücünü 200 bin piyade, 20 bin süvari, 2 bin savaş arabası ve 3 bin fil şeklinde tahmin etmiştir.

Milattan önce 321 ile 303 yılları arasında Çandragupta, Ganj Vadisi'ni, Kuzey Ovası'nı ve İnduş Vadisi'ni ele geçirdi. Hemen ardından gelen halefleri güney Hindistan'da başka fetih savaşları açtılar ve milattan önce 260'ta Maurya İmparatorluğu bugün Hindistan, Pakistan ve Bangladeş olan bölgenin neredeyse tamamını kapsadı.

Maurya fethi şiddetliydi. Kalingalılar direnenlerin sonuncularıydı fakat Maurya imparatoru Aşoka onları tamamen ezdi, 150 bin insan sürüldü, 100 bin insan öldürüldü.

Fethedilen bölgenin sömürülmesi sistematikti. Köleler (genellikle savaş esiriydiler) madencilikte, inşaatta, endüstride ve ev hizmetlerinde çalıştırıldılar. Köylüler toprakta çalıştırıldı. Hükümet bentlerin, sarnıçların ve kanalların bakımını sağladı. Sıradan köylüler kendi arazilerine kira, ürünlerine vergi verdiler. Tüccarlar ve zanaatkârlar da çeşitli vergi ve paylar verdiler.

Maurya İmparatorluğu, haraç veren köylü ve küçük tüccarların temeline dayalı olan bir üstyapıydı. Bu durum, Çandragupta zamanından devlet idaresine ve ekonomiye dair bir eser olan Arshashastra'da belirgindir. Tüm topraklar imparatora aitti ve tüm köylülerin ona vergi borcu vardı. Tek aracılar devletin atadığı yetkililerdi.

İmparatorluk şehirlere, şehirler ilçelere, ilçeler köy gruplarına bölünmüştü ve en küçük biri köydü. Her bir köyün muhtarı vardı. Her köy grubunun bir saymanı ve tahsildarı bulunuyordu. Ve hiyerarşi, altındakine değil üstündekine karşı sorumlu olan astlar şeklinde gidiyordu.

Bir ihbarcılar ağı halkın içinde casusluk yapıyor ve muhalifleri yetkililere bildiriyordu. Maurya fethini tamamlayan ve sonrasında imparatorluk idaresini şekillendiren Aşoka (milattan önce 269-232), Dhamma anlayışını destekleyerek herkesi kapsayıcı bir ideolojik hegemonyaya erişmeye çalıştı.

Budizm’in muhafazakâr bir biçimi olan Dhamma (Dharma adı da verilir; ç.n.) toplumsal harmoni çıkarına, farklılıkların hoş görülmesine ve gizli tutulmasına vurgu yapıyordu. Bu, Maurya toplumunun aykırılıklarını dondurarak kurutma girişimiydi.

İşe yaramadı. Aşoka’nın ölümünden 50 yıl sonra Maurya İmparatorluğu dağıldı. Yönetici sınıfın Hindu ve Budist kesimleri arasında gerginlikler vardı. Buyruk altına alınan devletler başkaldırdı. Dış düşmanlar ülkenin parçalarını kopardı.

Askeri üstyapı devasaydı. Romalı bir yazar, rakamları 600 bin piyade, 30 bin süvari ve 9 bin fil şeklinde belirtir. Ancak Maurya devleti, birleşmiş bir yönetici sınıf, ortak bir kültür ve iyi iletişimden oluşan yapıştırıcı olmaksızın alelacele bir araya getirilmiş bir karışımdı.

Pers İmparatorluğu dışarıdan fetih ile yok edildi. Maurya İmparatorluğu iç ahenk olmadığından içeriye doğru çöktü. Buna karşın Ch’in İmparatorluğu 2000 yılın ardından son buldu. Şimdi buna döneceğiz.

Bölüm 13: Çin: Ch’in İmparatorluğu

Dizinin bu bölümünde aşırı merkeziyetçi ve yönetimi kitlelere karşı gaddarlığı ile bilinen Ch’in İmparatorluğu’nun kökenleri irdeleniyor.

Neolitik Devrim -ürünlerin yetiştirilmesi ve hayvanların ehlileştirilmesi- tek bir vaka değildi. Farklı mekânlarda, farklı zamanlarda ve birbirinden bağımsız yenilikle ortaya çıktı. Aşırı avlanma ve küresel ısınmanın kimi bileşimleri, her bir duruma yaşamsal dürtü sağladı.

Çin'in Neolitik Devrim'i milattan önce 6 bin dolaylarında başladı. İlk tarım köyleri, Çin'in kuzeyindeki Sarı Nehir vadisindeydi. Domuzlar ehlileştirildi ve sulanmış yamaç taraçalara darı (sonrasında buğday) ekildi. Tarım, bunu takip eden bin yıl boyunca Orta Ova üzerinden güneye doğru yayıldı.

Çok sonraları, milattan önce 2000'lerde başlayan Çin'in "Kentsel Devrim"i, Anyang gii antik kentleri merkez alan bir Bronz Çağı uygarlığı yarattı. Bu uygarlık, kuzeydoğu Çin'i 400 yıl boyunca (M.Ö. 1523-1027) egemenliği altında tutan Şang Hanedanı ile doruğa ulaştı.

Şang iktidarı, atların, savaş arabalarının ve bronzun masrafını çekmek için tahıl üretim fazlası üzerinde hakimiyete dayanıyordu. Ancak o da diğer

Bronz Çağı uygarlıklarının yörüngesini takip etti: jeopolitik rekabetin devinimi Şang Çin'inin aşırı militarize olmuş ve aşırı genişlemiş hale gelmesine sebep oldu. Zayıflatılmış Şang, milattan önce 11. yüzyıl boyunca batıdan gelen Çu Hanedanı istilacıları tarafından yıkıldı.

Çu Çin'i (M.Ö. 1027-227) hiçbir zaman etkili bir şekilde merkezileşmedi; rakip, derebeylik şeklindeki devletlere bölünmüş olarak kaldı. Her devlette kilit bölgesel yönetimlere kral, kendi akrabalarını, uşaklarını ve yetkililerini atadı. Bu bölgesel beyler devleti duvarlarla çevrilmiş şehirlerden yönetti, çevreleyen kırsaldaki köylü üreticilerde üretim fazlası sağladı.

Uygarlık ilerlemişti. Çu egemenliğinde Orta Ova'nın güney sınırındaki Yangtze Nehri vadisinde pirinç yetiştirilmiş ve sığır güdülmüştü. Üretim fazlası ve lüks eşyaların uzun mesafeli nakli için büyük bir kanallar ağı inşa edilmişti. Tarımın sınırları kuzey, batı ve güneydeki dağlara kadar girmişti.

Ancak ahşap ve taş aletlerle çalışılırken üretim fazlası az oluyordu. Duvarlarla çevrili şehirlerin altyapısının ve feodal orduların desteklendiği koşullarda derebeyi seçkinler tarafından kaymağı sıyrılan kısım büyüktü.

"Çalış, doğan güneşten günbatımı gelene ve gün bitene dek çalış. Çayırı sürüyor ve toprağı tırmıklıyorum, ve et ve içkinin her ikisi de bana geliyor, öyleyse hangi güçlerin olduğu beni ne ilgilendirir?" Antik Çin'den bir köylü şarkısı, sonu gelmeyen çalışmayı ve uygarlığın "yük hayvanları" insanların politik yabancılaşmasını tescil ediyor.

Milattan önce 4. ve 3. yüzyıllarda, "Savaşan Devletler Çağı"nda derebeyi şiddeti giderek artan bir hale erişti. Ancak doğudaki Çu devletlerinin her biri bir diğerini hırpalarken batıda yeni bir güç doğuyordu.

Milattan önce 500'lerden itibaren Çin geniş çapta demir dökümüne başladı. Arkeolojik kayıtlarda muazzam miktarlarda dökme demir aletler -baltalar, sabanlar, çapalar, kürekler, oraklar, keskiler, bıçaklar- bulunmaktadır.

Demir, savaş halinin yoğunlaşmasıyla meydana gelen bir askeri devrime de olanak sağlamıştır. Demir aletler verimliliği arttırarak orduları desteklemek

için kullanılabilen üretim fazlasını büyütmüştür. Demir silahlar da orduların öldürme gücünü arttırmıştır.

Savaş arabası, Antik Çin ordularının geleneksel darbe silahıydı. Bunların sayıları hemen artmalıydı. Ancak savaş arabası aynı zamanda sınırlı bir savaşçı seçkinin silahıydı. Öte yandan demir, piyadelerin eline güçlü silahlar verdi. Demir uçlu süngü atan bir yaylı tüfek, büyük bir beyin zırhını delebilirdi. Demir kılıç, çok keskin kalan sert ucuyla atların koşumlarını ve atları dilimleyebilir ve onları savaş arabalarından düşürebilirdi.

Daha fazla savaş arabası ile daha çok ve iyi silahlanmış piyadelerin yanı sıra istihkâmda, savaş makinelerinde ve kuşatma savaşında da ilerleme vardı. Son olarak tüm bunlar kadar önemli biçimde, Çin ordusunu gerçek bir "karma sınıflar" gücü yapan süvarilerin sahneye çıkışı vardı.

Yüzyıllarca, Çu Çin'inin kuzey sınırı boyunca Hsiung-nu, bozkırların atlı göçebeleri, Hun ve Moğollar'ın ataları bir yağma ve talan savaşı sürdürdü. Hsiung-nu, Çinlilere hafif atlı okçuların, hareketlilik ve ateş gücünün emsalsiz bileşiminin değerini öğretti.

Ders en iyi, Ch'in yarı uygarlaşmamış kuzey batı devletinde öğrenildi. Diğer Çin hükümdarları savaşçı krallarca yönetilen dağlık sınır krallığını uygarlık sırının haricinde olarak değerlendirdiler. Ch'in, Hsiung-nu'ya karşı cephede direndi. Askeri tesir, yegâne öncelikti. Gelenek ve muhafazakârlık, önünde engel oldu. Ch'in yenilikçiydi, çünkü öyle olmalıydı.

Uzak kuzeybatıda yerel egemenlik zayıftı. Vergiler, işçi hizmetleri ve zorunlu askerlik doğrudan bağımsız köylü çiftçilere dayatıldı. Duvarla çevrili şehirlerin feodal asalaklığı her yerden çok daha az külfetliydi.

Bu nedenle, Demir Çağı devriminin tarımda ve savaşta kritik kütleye eriştiği yer Çu Çin'inin en uzak kenarındaki vahşi Ch'in idi. Yeni düzenin mimarı Ch'in kralıydı. Savaşan Devletler periyodundaki kanlı zirvede Ch'in savaş arabası, yaylı tüfekçi ve atlı okçu orduları Çu'lu rakiplerini birbiri ardına fethetti.

Verilen insan yaşamı bedeli devasaydı. Bir zaferden sonra 100 bin mahkûmun kafası kesilmişti. Nihai zaferin ardından "zengin ve güçlü" 120 bin kişi sürgün edildi. Ch'in kralı, Shih Huang-ti, yani Tanrısal İmparator unvanını aldı.

Zafer, askeri-bürokratik seçkinler tarafından egemen olan merkezileştirilmiş bir Çin imparatorluğu yarattı. Ch'in imparatorluğu, kendinden bin yıl önceki Şang krallığından beş kat büyüktü. Tarımın ve demir tekniğinin yayılması, yarattığı üretim fazlasının da kat be kat fazla olması anlamına geliyordu.

Yol ağı, Roma İmparatorluğu'nunkinden uzundu, kanal sistemi dünyadaki hiçbir yerdekine benzemiyordu. Ağırlıklar ve ölçüler, yol ve yük arabası ebatları, hatta tarım aletlerinin şekilleri bile standartlaştırıldı.

İnsanlık tarihindeki en büyük inşaat projesi olan Çin Seddi, İlk İmparator tarafından Hsiung-nu'ya karşı bir engel olarak inşa edildi. 2 bin 240 mil uzunluğundaki orijinal set 7.3 metre yüksekliğindeydi ve sur boyunca sekiz insanın yan yana yürüyebileceği genişlikteydi.

Çin Seddi'nin inşası tam 12 yıl sürdü. İnşaat, yüz binlerce işçinin zorla çalıştırılmasını gerektirdi. Milyonlarca köylünün tahıl üretim fazlasını tüketti. Fetih ve tedhiş ile yaratılan kısa ömürlü Ch'in İmparatorluğu aşırı merkezileşme, askeri tarzda sömürü ve öldürücü baskı ile nitelenmiştir. İlk İmparator Şi Huang-ti, olağanüstü gaddarlık, paranoya ve dengesizlikte bir savaş ağası ve zorbaydı.

Yönetim, tüm kitapların yakılmasını emrederek muhaliflerin entelektüel temelini yok etmeye çalıştı. Kitap gizledikleri ortaya çıkan âlimlerin ya kafaları kesildi ya da bu kişiler ölünceye dek Çin Seddi inşaatında çalıştırıldılar. Siyasi güvensizlik kendisini tarihi silme ve bir Ch'in "Miladı" yaratma girişimiyle göstermiştir.

İlk imparator'un ünlü Terracotta Ordusu tarafından korunan anıtmezarı, Büyük Piramit'i ve Tutankamon'un Mezarı'nı bile gölgede bırakacak çapta

bir aşırı tüketimi gözler önüne serer. (Anıtmezar çok eski tasvirlerden bilinmektedir, henüz kazılmamıştır)

Ch’in Hanedanı, Şi Huang-Ti’nin milattan önce 210 yılındaki ölümünün ardından yıkıldı. Saraydaki iktidar mücadelesi, Çin genelindeki bir dizi feodal-aristokrat ve köylü ayaklanmasıyla aynı zamana rastladı. Nihai galip, yeni Han Hanedanı’nın (M.Ö. 206-M.S. 220) ilk imparatoru olan köylü devrimcisi Liu Pang’dı.

Han silsilesi, Ch’in Devrimi’nin istikrarını gösterir. Merkezileştirilmiş imparatorluk üstyapısı muhafaza edilmiştir, ancak bürokratlar, memurlar ve âlimlerden oluşan yönetici sınıfı tutarsız diktatörün keyfi öldürücülüğünün tehdidi altında değildir ve kitlelerin sömürülmesi, halkın hoşnutsuzluğunu gidermek için kâfi düzeyde gevşetilmiştir.

Soru, yeni imparatorluk düzeninin, Çin’in Demir Çağı dönüşümünün doruğunun kendini takip eden toplumsal ilerlemeyi kolaylaştıracağı mı, yoksa aksatacağı mı şeklinde. Çin İmparatorluğu bir başlangıç kapısı mıydı, bir engel miydi?

Bölüm 14: Yunan Demokratik Devrimi

Neil Faulkner, yazı dizisinin bu bölümünde, "tarihin gördüğü en ileri siyasi düzen" olarak tanımladığı Yunan demokrasisini irdeliyor.

Demir tekniği, insan emeğinin üretkenliğinde ve toplumsal artıkta devasa artışları mümkün kılmıştı. Bu yeni servete, merkezileşmiş yönetici sınıf tarafından el konulması, onların Pers, Hint ve Çin İmparatorluğu'nu oluşturmalarına olanak tanıdı.

Ancak demir tekniği, bir alternatif sağladı. Çünkü hammadde bol, üretim süreci basitti, demir aletler ve silahlar herkes için erişilebilirdi. Bronz, bir soylu kesimini güçlendirmişken, demir, kitleleri güçlendirme potansiyeline sahipti.

Bu olsun ya da olmasın, kitleler sınıf mücadelesinin akıbetine bel bağlamıştı. Dünyanın küçük bir köşesinde kitleler galip geldi. Toprak sahibi soylular aşağıdan bir devrimle alaşağı edildi, katılımcı demokrasinin radikal bir tecrübesi başladı ve insanlık tarihindeki en büyük kültürel başarılardan birinin koşulları geldi.

Demokratik devrimin merkez üssü Atina şehir devletiydi. Milattan önce 510-506 yılları arasında, şehrin içindeki devrimci sınıf mücadeleleri diktatörlükten demokrasiye geçişi beraberinde getirdi. Hareket, üç belirgin aşamadan geçmişti.

İlk olarak 30 yıllık diktatörlük devrildi ve yerine geçici aristokrat hükümeti getirildi. İkinci aşamada, muhafazakâr aristokratların reformun önünü kesme girişimleri bir halk ayaklanmasını ateşledi ve bir demokratlar hükümeti kuruldu. Üçüncü aşamada, aristokratik karşı devrimin desteğiyle gerçekleşen bir Sparta askeri işgali yeni bir halk ayaklanması ile yenilgiye uğratıldı.

Atina demokrasisi hemen hemen iki yüzyıl sürecekti. Bu, Grek dünyasında başka şehir devletlerince de kopyalandı. Milattan önce 5. yüzyılın ortalarından itibaren Ege'deki neredeyse bütün şehir devletler birer demokrasiydi.

Atina demokrasisi, yurttaş kitlesinin en önemli kısmını oluşturan küçük çiftçileri güçlendirdi. Milattan önce 6. yüzyıl boyunca büyük toprak sahipleri, arazilerini borç karşılığı çalıştırma vasıtasıyla genişletmeye çalıştı. Bu mekanizma, antik dünyada sınıf mücadelesinin açıklama gerektirir şekilde merkezindedir.

Geleneksel toplumdaki küçük çiftçilerin, zor zamanlarda kullanmak için yastık altı birikimleri yoktur. Bazen hayatta kalmak, kötü hasadın üstesinden gelmek için zenginlerden borç almak zorunda kalırlar. Borç için tek güvenceleri toprakları ve emekleridir.

Büyük toprak sahiplerinin borç vermeleri konusunda başlıca özendiricileri daha fazla toprak elde etme beklentisidir. Borç geri ödenebilirse öyle olsun. Ancak ödeyemezlerse çok daha iyi. O durumda küçük tarlalar devralınabilir ve küçük çiftçiler, büyük toprak sahipleri için çalışmaya zorlanan köleler olarak borç esiri haline gelebilir.

Atinalı kitleler, borç ve borç karşılığı çalıştırma zincirini mücadele yoluyla kırdılar. Milattan önce 6. yüzyılın sonunda ellerindeki malları ve

özgürlüklerini güvence altına almak için ortaya çıktılar. Atina toplumunun temel yapıtaşları büyük araziler değil, köylü “oikos”larıydı Bu Antik Yunan kelimesi, küçük çiftlik ya da atölye sahipliği temeline dayanan ataerkil ev anlamına gelir. (Oikos, Antik Yunan’da evde temel yaşam alanı olarak kullanılan odayı, evi veya –kamusal alana karşıt olarak- özel alanı tanımlar; ç.n.).

Küçük yurttaş çiftçiler, şehir devletleri milislerini oluşturdu. Muhtemelen toplam sayının üçte birini oluşturan zengin köylüler ağır piyade olarak savaştılar. Daha fakir köylüler hafif piyade ya da savaş gemilerinde kürekçi olarak savaştılar.

Şehir devletleri arasındaki savaş mahalliydi. Atina, milattan öne 5 ve 4. yüzyıllar boyunca dört yılın üçünde savaştaydı. Kara savaşındaki başarı, şehrin ağır piyade “falanj”larının (kalın mızraklılar bloku) boyutuna ve direncine bağlıydı. Denizdeki başarı, kadırga filosunun sayısına, hızına ve manevra kabiliyetine bağlıydı.

Toprak sahipliği ve milislik, Atina’nın küçük yurttaş çiftçilerini devrimci güce dönüştürdü. Milattan önce 510-506 arasındaki demokratik devrim bir yandan çiftçilerin, zanaatkârların, küçük tüccarların devrimiyken, bir yandan da yurttaş askerlerin ve yurttaş kürekçilerin devrimiydi.

Antik Atina demokrasisi bugünküne göre hem daha sınırlı, hem de daha derindi. Kadınların, yabancıların ve kölelerin siyasi hakları yoktu. Sadece yetişkin erkek yurttaşlar oy kullanabilirdi. Ancak bunların büyük çoğunluğu emekçi insanlardı. Ve kullandıkları güç gayet gerçekti.

Her yıl önde gelen on şehir yetkilisi (strategoi) seçimde aday olurdu. Asıl düşünen topluluk olan Dört Yüzler Meclisi (boule) kurayla seçilirdi. Tüm yurttaşların kitle açık hava toplantısı olan Halk Meclisi (ekklesia) devletin bağımsız karar alma topluluğuydu. Adalet, 2500 kadar sıradan yurttaştan oluşan jüri heyeti tarafından ifa edilirdi. Sürgün bozulma halinde bir tercihti; 6 bin olumsuz oy alan kişi on yıl boyunca şehirden sürülürdü.

Demokratik yapı, küçük mülkiyetin güvende olması demekti, sadece zengin olanlar vergi verirdi ve savaşa girme kararı savaşacak olanlar tarafından alınırdı. Antik Yunan demokrasisinin gerçekliğine dair şüphesi olanlar, onun aristokrat düşmanlarının zehir zemberek fikirlerini okumalılar.

Yunan dünyası, oligarklar ve demokratlar (her ikisi de Yunanca kelimelerdir) –'az' (oligoi) olanların hâkimiyetini onaylayanlar ve 'yurttaş yığını'nın (demos) hâkimiyetini onaylayanlar- arasında keskin biçimde ayrılmıştı. Demokrasi düşmanlığı, Yunan felsefesi, tarihi ve sanatlarının büyük kısmına ilham vermiştir. Sokrates, Plato ve Aristo gibi sağ görüşlü entelektüeller, demokrasi karşıtı mücadelenin ideologlarıydı.

Çoğu antik toplumda, eğitim ve kültür küçücük bir azınlıkla sınırlanmıştı. Bu azınlık, servetini ve iktidarını korumakla meşguldü. Antik Atina'da siyasi iktidarı 30 bin erkek paylaşmıştı. Bu, eğitim ve kültür için devasa bir kitle tabanı yaratmıştı. Sonuç yaratıcılık patlamasıydı.

Partenon gibi büyük mimari eserler ve heykelcilik ve resim alanında insan vücudunun muhteşem natüralist temsilleri vardı. Tukidides'in tarihi, Sokrates'in felsefesi ve Aşil, Sofokles ve Euripides'in acıklı dramları mevcuttu. Özellikle, demokratik siyasetin teori ve pratiğinde başarı vardı. Atina'nın en büyük demokratik lideri Perikles kentin yönetimini şöyle tanımlıyor:

"Bizim yapımıza demokrasi deniyor, çünkü iktidar bir azınlığın değil, tüm insanların elinde… herkes kanun önünde eşit… önemli olan belli bir sınıfa üyelik değil, kişinin sahip olduğu mevcut beceri… Kimse, ona devlete hizmet için sahip olduğu sürece, yoksulluğundan dolayı politik belirsizlik içinde tutulamaz… Yetkili konuma yerleştirdiğimiz kişilere sadakatimizi sunuyoruz…"

Demokrasinin askeri edinimleri de aynı derecede etkileyiciydi. Muazzam Pers İmparatorluğu, Yunanistan'ı iki kez fethetmeye çalışmıştı. Atinalılar iki kez Yunan direnişine öncülük etmişlerdi; birincisi milattan önce 490'da Maraton'da karada, ikincisi milattan önce 480'de Salamis'te denizde.

Sayıca daha az olsalar da, profesyonellerden oluşan orduya karşı amatör çiftçilerle savaşsalar da, her savaşta Atinalılar galip geldiler.

Pers Savaşları’nda, dünyanın gördüğü en ileri politik düzeni temsil eden özgür insanlar ordusu, geleneksel bir imparatorluğun ilkel militarizmine karşı zafer kazandı.

Ancak, ileride göreceğimiz şekilde, Yunan demokrasisinin yolu tarihsel bir çıkmaza çıktı.

Bölüm 15: Makedon İmparatorluğu

Bu bölümde Neil Faulkner, Atina merkezli demokratik imparatorluğun yenilgiye uğratılmasının üzerine eğiliyor.

Yunanistan'daki en gelişmiş demokrasiye sahip olmakla birlikte, Atina aynı zamanda en zengin şehir devletti. Zenginliği, güney Attika'daki gümüş madenlerinden, deniz ticaretinden ve adım adım Atina İmparatorluğu'na dönüşen Ege şehir devletlerinin Pers karşıtı ittifakının önderliğini yapmasından geliyordu.

Yunanistan anakarasının daha muhafazakâr şehir devletlerine göre çifte tehditti. Demokrasinin Atinalı örneği, başka yerlerdeki oligarklara aşağıdan bir devrim korkusu salmıştı. Ve Atina İmparatorluğu'nun büyüyen serveti ve gücü, hasım şehir devletler arasındaki hassas güç dengesini tehdit ediyordu.

Milattan önce 5. yüzyılın ortaları ile birlikte demokratik-emperyalist Atina, Yunanistan üzerinde hegemonya kurmaya hazır gibi görünüyordu.

Milattan önce 431-404 arasındaki Peloponnes Savaşı, Atina önderliğindeki demokratik konfederasyona karşı Sparta önderliğindeki muhafazakâr

ittifakı karşı karşıya getirdi. Atina yenildi, imparatorluk dağıldı ve demokratik davası yeni Sparta üstünlüğünün gölgesinde kaldı.

Savaş, hem imparatorluk üzerinde jeopolitik mücadele, hem de oligarklar ve demokratlar arasında sınıf mücadelesi şeklinde gerçekleşti. Yunan aristokratlarının, Makedon krallarının ve Romalı valilerin, milattan önce 510-506 yılları arasında başlayan Atina Devrimi'nin demokratik deneyimini yok ettiği uzun süreli karşı devrimin ilk aşamasıydı.

İkinci aşama milattan önce 330 yılında, Kral II. Philip'in Makedon ordusunun, Yunan şehir devletlerinin müşterek ordusu tarafından yenilgiye uğratıldığı Chaeronea Muharebesi çevresinde gelişmişti.

Şekli demokrasi Atina ve başka şehirlerde bir süre daha devam etti, ancak etkin güç başka yere kaydı. Milattan önce 336'da Tebes şehir devleti Büyük İskender'e başkaldırınca saldırıya uğradı, ele geçirildi ve tamamen yok edildi.

Radikal gelenekler çoğu kez, tarihin bakış seviyesinin altında, toplumun gizli derinliklerinde, halkın arasında, sömürüsüz, şiddetsiz, baskısız bir dünya, dönüşmüş bir dünya fikirlerinin olduğu yerde yüzyıllarca yaşarlar, muhalif azınlıklar arasında sürüp giderler. Yunan demokrasisi de böyle oldu.

Milattan önce 146'da, Yunan kitleler Roma egemenliğine karşı ayaklandılar, vergi tahsildarlarını ve ülke dışındaki toprak ağalarını kovdular ve eski demokrasilerini yeniden kurdular. 1871 Paris Komünü gibi, milattan önce 146'nın demokrasisi, yabancı işgalciler ve içerideki egemenlerden oluşan gerici ittifaka karşı savaşta yenildi.

Bu, Yunan demokrasisinin son nefesiydi. Çok önce, milattan önce 4. yüzyılın sonunda, Yunan aristokrasisinin çoğunluğunca desteklenen Makedon egemenliği onu boğmuştu.

Makedonya Krallığı; Yunan medeniyeti ile Balkan barbarlığının bir karışımıydı. Hükümdar ve maiyeti Helenizm'in bir merkeziydi ve Kral II.

Philip kısmen Yunan şehir devletlerinin ağır piyade falanjlarına dayalı bir ordu tasarlamıştı.

Ancak Makedonya aynı zamanda, sözde otokratik monarşiyle gevşek biçimde birbirine bağlanan feodal toprak sahiplerinin ve kabile şeflerinin de bulunduğu bir konfederasyondu. Bu eğreti devlet iç ayaklanmayla cezalandırıldı. Makedonya kralının merkezi meşgalesi tahtını korumak ve ülkenin dağılmasını engellemekti.

İstikrarsızlık emperyalizmi yarattı. Kralın iktidarı, baronlarını sadakat ve hizmetlerine karşılık ödüllendirme yeteneğinde dayanıyordu. Kraliyet himayesindekileri finanse etmenin en kolay yolu savaş ve yağmaydı. II. Philip döneminde (M.Ö. 360-336) Makedonya Krallığı bütün güney Balkanlar'ı idare eden bir imparatorluk haline geldi.

Fetih; yağma ve haraç sağladı. Makedonya ordusu genişledi ve tamamen profesyonel bir güç halini aldı. Philip'in ayırt edici katkısı, bir "karma sınıflar" gücü yaratmak için üç ayrı askeri unsuru kaynaştırmaktı.

Krallık sınırlarındaki dağlı kabileler hafif piyadeleri sağlıyordu. Makedonya beylerinin aristokrat maiyetleri, feodal tipte ağır süvari oluşturmuştu. Ve özgür köylüler, Yunan tarzı ağır piyade falanjına dönüşmüştü. Krallık, elindeki insan hammaddesinin geleneksel savaşçı nitelikleriyle Yunan savaş biçiminin yöntem ve ilkelerini birleştirdi. Sonu., benzeri görülmemiş güç şeklindeki askeri mekanizmaydı.

Milattan önce 338'de, Yunanistan'ın orta kesimlerinde gerçekleşen Chaeronea Muharebesi'nde Makedonya ordusu, Yunan şehir devletlerinin bağımsızlığını yok etti. 7 yıl sonra kuzey Irak'taki Guagamela Muharebesi'nde ise Pers İmparatorluğu'nu yok etti.

Atinalılar, Persler'i ilk kez milattan önce 490 ve 480'de mağlup ettiler ve Türkiye'nin batısındaki Yunan şehirlerini özgürleştirdiler. Ancak sonrasında, nispeten geri kalmış olan Makedonya Krallığı'na boyun eğdiler. Ve Batı Asya'yı zaptetmeyi başaran, bu melez medeniyetti. Neden böyleydi?

Yunanistan’ın sadece yüzde 15’i ekilip biçilebilmektedir. Çok sayıdaki, küçük ve dağınık olan tarımsal ovalar dağ sıralarıyla birbirinden ayrılmaktadır. Her bir şehir devletinin bağımsızlığının dayanağı buydu. Milattan önce 5. yüzyılda toplanda birbirinden ayrı 1500 şehir devleti vardı.

Demokrasi, bu küçücük rakip devletlerin içinde koza gibi örülmüştü. Bunların en büyük ve en zengini olan Atina’da sadece 30 bin civarında yetişkin erkek yurttaş mevcuttu. Kadın, çocuk, yabancı ve köleleri de kapsayan toplam nüfus muhtemelen en az 200 bindi. Yunan demokrasisi dar ve parçalı bir toplumsal tabana dayanıyordu.

Jeopolitik bölünme, sonu gelmez yerel savaşlar anlamına geliyordu. Önce gelen devletlerle onların kendi müttefikleri arasındaki mücadele bazen geniş çaplı savaşlar anlamındaydı. Her zaman oldukça militarize edilmiş durumdaki Yunan toplumu, üretim fazlası yükseldikçe ve jeopolitik çekişme yoğunlaştıkça daha da militarize hale gelmişti. Peloponnes Savaşı bu yönelimin en üst düzeydeki dışavurumudur.

Gelmiş geçmiş hiçbir devlet, kalıcı hegemonya tesis edecek kadar güçlü değildi. Atina, milattan önce 404’te Sparta tarafından yenilgiye uğratıldı. Sparta, milattan önce 371 yılında Thebes tarafından yenildi. II. Philip –Kuzey Aslanı-, sonunda hepsini zaptedecek olan imparatorluğu kurarken, Yunan şehir devletleri kendi içlerinde bölünmüş kalmaya devam ettiler.

Bu sırada, şehir devleti demokrasisi ülke içinde büyüyen militarizasyon tarafından aşındırıldı. Uzun, uzak, sıkı dövüşülen seferler; profesyonel komutanların, paralı asker birliklerinin ve askeri uzmanların ortaya çıkışını gördü. Yunanistan’da iktidar piyade mızraklarıyla tasarlandı. Bunlar, yurttaş çiftçiler tarafından kullanıldığında demokrasi güçlüydü. Profesyonel paralı askerlerce kullanıldığında ise demokrasi baltalandı.

Antik Yunan medeniyeti emsalsiz çok yönlülük ve dinamizme sahipti, ancak içine hapsedildiği jeopolitik ve sosyolojik çerçeve ile keskin aykırılık içerisinde var olmuştu. Demokrasi, ne şehir devletlerinin içinde, ne de şehir devletlerinin arasında genelleştirilmedi.

Diğer yandan Makedonya, Yunan medeniyetinin ilerlemelerinin üstüne kondu ve bunları, orta büyüklükte bir kraliyet devletini bir Balkan imparatorluğuna dönüştürebilecek askeri sistemi yaratmak için kullandı. Teknik önemliydi, ancak boyut da öyle: bölgeyi ve fetih savaşlarını yürütmek, sonrasında da Yunan dünyasını birleştirmek için gerekli üretim fazlasını sadece Makedon Kralı kontrol etti.

Çünkü Yunanistan yukarıdan bir güçle –aşağıdan bir devrim yerine- birleştirilmişti ve demokrasi ölüme mahkûm edilmişti. Yunanistan, Batı Asya'nın fethi için lojistik üs haline gelmişti. Daha sonra, İskender'in imparatorluğunun dağılmasının ardından, daha geniş bir Makedonya "Halef" devleti içinde önemsiz bir vilayet halini aldı.

Topraklara ve Pers İmparatorluğu'nun üretim fazlasına –bu, Yunanistan'ın sahip olduğunun yüzlerce katı büyüklükte bir serveti ifade eder- el konulması, Yunan medeniyetinin bir şehir devlet demokrasileri ağından küresel emperyal sistem biçimine dönüşmesi anlamına geldi.

Bu arada daha batıda, antik askeri emperyalizmin daha dinamik bir biçimi doğuyordu. Antik Roma şehir devleti de kendisini küresel bir imparatorluğa dönüştürüyordu. Zaman içerisinde Roma, Doğu'daki yeni dünya düzeninin kudretli Makedon krallarını bile devirecekti.